MONUMENDILEHT

Lääne-Virumaa punamonumendid, november 2008

Nr. 1

www.monument.ee

MTÜ Monumentide e-Kataloog

ISSN 1736-7778

Tere!

Teie käes on täiesti uue ajalehe – Monumendilehe – esimene number. See on **pühendatud Lääne-Virumaa puna-monumentidele** (sh bareljeefid, mälestus-kivid, -tahvlid,). Ajalehes on nimetatud (ja peaaegu kõigist on ka fotod) 61 monu-menti, millest 20 on tänaseks eemaldatud.

Kokku on Lääne-Virumaal umbes 300 monumenti. Kui kõik läheb plaanipärase-selt, siis ilmub aastatel 2009-2010 veel viis numbrit maakonna monumente käsitlevat ajalehte. Nendes väljaannetes tutvustan põhjalikult:

2. Küla- ja koolikive
3-4. Isikutele püstitatud monumente jagub kahte numbrisse
5. Nõukogude võimu põhjustatud kannatustele ja ka sakslaste poolel sõdinute ühishaudadele püstitatud monumente
6. Kõikvõimalikud muid monumente, mis eelnevate punktide alla ei mahu.

Rakvere vennashauamonument.

Sisukord

MTÜ Monumentide e-Kataloog senine tegevus….. 2

Lääne-Virumaa punamonumendid:

Sissejuhatus….. 3

Monument kui propagandavahend….. 6

1917-1920, 1924…..11

1941-1945 vennashaudade monumendid….. 14

Suures Isamaasõjas hukkunud isikud….. 24

Mälestustahvlid hoonetel….. 28

Muud punamonumendid….. 33

Võib-olla tuleb ka seitsmes number, mis on pühendatud Lääne-Virumaal asunud **Vabadussõja monumentidele**, mida siinkandis oli umbes 20. Õnneks on seda teemat käsitletud mitmes raamatus, mida võib raamatupoest või raamatukogust igaüks endale hankida. Midagi täiendavat neis öeldule eriti lisada ei ole.

Paljudest monumentidest on tänaseks saanud lihtsalt kivid, sammaldunud ja täiesti unustusse vajunud. Koos saame muuta nad "elavaks". Püüame taastada nende mineviku ja leida neile ka koha tulevikus!

Head lugemist!

Heiki Koov
MTÜ Monumentide e-Kataloog juhataja

Väikesed monumendihuvilised.

MTÜ Monumentide e-Kataloog kontaktandmed:

- e-mail: heiki@koov.ee
- telefon: 56496271
- post: pk. 3938, Tallinn, 10509
- internetis: www.monument.ee

MTÜ Monumentide e-Kataloog senine tegevus

Minu poolt asutatud, rahaliselt toetatud ja juhitud mittetulundusühingu põhikirjajärgseks tähtsaimaks eesmärgiks on **Eestis** asuvate (ja Eestiga seotud välismaal asuvate) monumentide internetikataloogi koostamine. Loomulikult tahaksin kataloogis näha ka neid monumente, mida enam ei ole alles. Kui keegi omab infot monumentidest, siis palun sellest minule kindlasti teada anda.

Uus monument on leitud!

Lääne-Virumaa kataloogi koostamine algas juba 2006. aasta alguses. Algselt oli idee teha seda koolinoorte projektina. Kas oli põhjuseks minu kehv „müügitöö" või õpilastel-õpetajatel „küllastus" kõikvõimalikes projektides osalemisest, aga igatahes loodetud kujul ei saanud tööd käima.

Kui selline läbikukkumine tekitas algul muret edasiste kavatsuste suhtes, siis tänasel päeval võib rahuloluga öelda, et võib-olla oli nii isegi parem. Nüüd saan tööga tegeleda vastavalt oma ajalistele võimalustele, mis tegelikult aga veelgi tähtsam – teha oma parema äranägemise järgi. Loodus teatavasti tühja kohta ei salli. Leidsin abilisi oma tuttavate ja sõprade hulgast: nõu ja jõuga aitasid disainer Aime, korrektorid Helje ja Janika, itimees Kalle. Monumentide otsimisel ja pildistamisel olid kaaslasteks Jaagup, Joosep, Edith, Ahto, Lemme, Enn, Pille, Tiina, Silvia, Hannes.

Senised tähtsamad kuupäevad:

- 6.12.2005 registreeritakse Äriregistris MTÜ Monumentide e-Kataloog.

Ettevõtja: Mittetulundusühing Monumentide e-Kataloog (80228415)

Kood	Ärinimi	Kehtetud ärinimed	Ettevõtteregistri number	Õiguslik vorm	Esmakande aeg	Staatus	Piirkond	Aadress	Osa-/ aktsiakapital
80228415	Mittetulundusühing Monumentide e-Kataloog			Mittetulundusühing	06.12.2005	Registrisse kantud	Viru	Rägavere tee 26, Rakvere, 44312	

- 1. september 2006 osalemine Rakveres Huvimessil. Eesmärk leida koolinoorte hulgas huvilisi, kes tahaksid tegeleda monumentide uurimisega
- Mai 2008 monumentide nimekirjade (kokku ca 300 monumenti) ja igast monumendist ühe foto ülespanek internetti
- Juuni-juuli 2008 – esimene „käegakatsutav" tulemus – mängukaardid Lääne-Virumaa monumentide fotodega
- November-detsember 2008 Tallinnas Okupatsiooni ja Vabadusvõitluse Muuseumis näitus Lääne-Virumaa punamonumentidest. Avamine 17.11.2008.

Viktoriin huvimessil.

Siia nimekirja võiks paigutada ka veebilehe www.monument.ee mitu läbielatud „totaalset muutumist". Praegune veebileht (novembris 2008) on tehtud kevadel 2008.

Heiki Koovi CV

Sünniaeg ja koht:	27. november 1971.a Rakveres.
Haridus:	kaubandus-turundus, Tartu Ülikool, 1996.
Igapäevane töö:	arvutialaste õppematerjalide koostamine, kirjastamine ja õppejõuamet (Tallinna Tehnikaülikoolis ja Lääne-Viru Rakenduskõrgkoolis).
Isiklik veebiaadress:	www.koov.ee

Lääne-Virumaa punamonumendid

Sissejuhatus

Punamonumentideks nimetame neid monumente, mida me eelkõige seostame nõukogude võimu ja Nõukogude armeega.

Ajalehe koostajale oli sügisel 2008.a Lääne-Virumaalt teada 61 punamonumenti. Nendest 20 olid kas lõhutud või teadmata kadunud. Mitmed olid oma esialgsest asupaigast uude kohta viidud.

Jutus püütakse leida kõikide punamonumentide kohta vastuseid küsimustele: mis puhul monument püstitati, kus see asub (asus) ja milline on olnud selle saatus. Küll ei taheta anda hinnangut, mis on hea ja mis halb. Tegemist on ju monumentide tutvustamisega, mitte nõukogude võimu plusside ja miinuste kirjeldamisega.

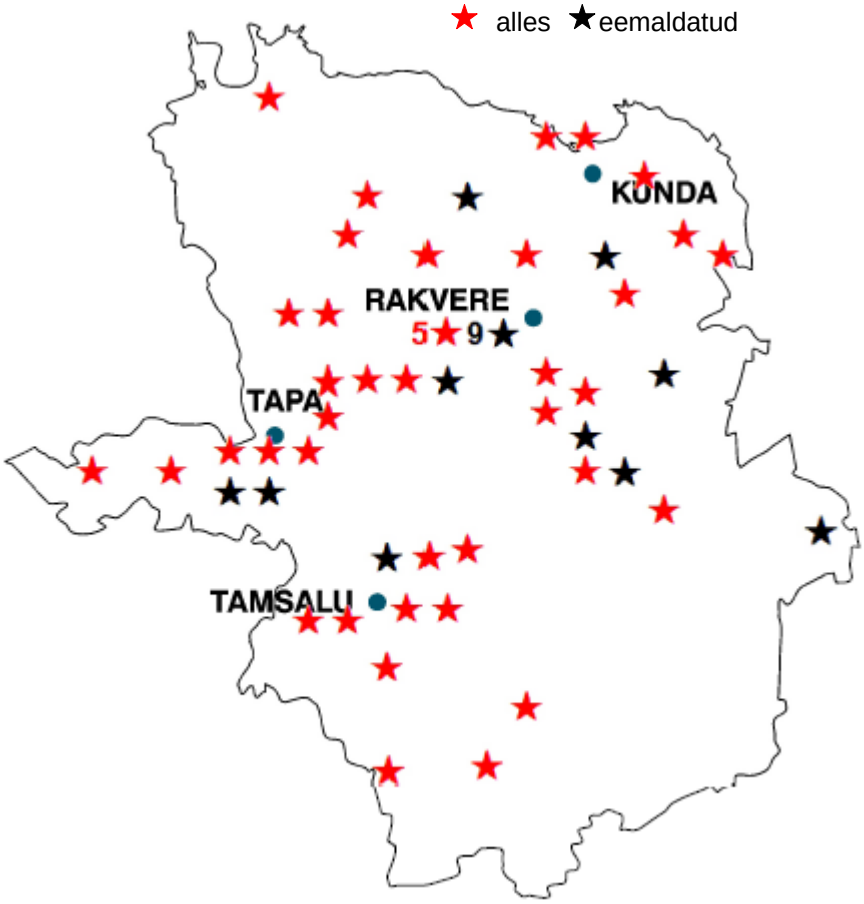

Õiged sõnad, viited

Õigete sõnade leidmine punamonumentide tutvustamisel on keerukas - kas kasutada nõukogudeaegset või tänapäevast sõnavara? Kas kodusõda (varasemalt nimetatud ka klassisõjaks) või Vabadussõda, kas fašist, hitlerlane, sakslaste poolel sõdija või vabadusvõitleja, kas bandiit või metsavend, Suur Isamaasõda või Teine maailmasõda jne jne.

Iga numbri või fakti juurde ei ole lisatud andmete allikat. Näiteks vennashaudade detailsemad andmed pärinevad enamasti Muinsuskaitseameti arhiivist. Päris palju infot andsid ka koduloolised raamatud ja teatmeteosed. Tegelikult on ka osa palju infost n-ö üldteada.

Paljude fotode juures on viited fotograafi nimele, pildistamise aastale või foto praegusele asukohale. Kui viide puudub, siis on see tehtud Heiki Koovi poolt aastatel 2007-2008.

Kui viidetest juba juttu, siis olgu märgitud, et koos punamonumentide põlu alla sattumisega kadusid ka nende juurde suunavad **teeviidad**. Aastatel 2007-2008 punamonumente otsides leidsin ainult ühe viida. Siin Loksa vennashaua juures, oli ka infotahvel.

Punane Täht, 3.02.1987.

RAKVERE RAJOONI REVOLUTSIOONIMÄLESTISED

Oktoobrirevolutsiooni 70. aastapäeva eel on põhjust heita pilk meie rajooni revolutsioonimälestistele.

Rakvere linnas Pioneeri tänav 8 on maja, milles aastail 1917—1918 tegutses Virumaa Töörahva Nõukogu Täidesaatev Komitee. Maja tähistati mälestustahvliga 1. novembril 1967.

Komsomoli tänava ääres on säilinud madal majake (nr. 20). Selles asus aastail 1917—1918 VSDT(b)P Rakvere Komitee.

Rakvere raudteejaama kõrval oleval haljasalal hukkasid Saksa okupandid 1918. aasta 27. veebruaril 12 Sompa lahingus vangi langenud punakaartlast, kelle põrmud 1940. aastal maeti ümber linnakalmistule. Punakaartlaste hukkamispaik tähistati 1961. aastal mälestuskiviga.

Mälestuskiviga on tähistatud ka punakaartlaste ühishaud Katela—Ubja tee ääres, kus 1919. aastal hukati 28 punakaartlast.

Tamsalu alevis Tööstuse ja Lubja tänava vahelisel haljasalal avati 4. novembril 1978 mälestuskivi, millel tekst: «Siin hukati 26. veebruaril 1918. a. Tamsalu Lubjatehase töölised Heinrich Kont, Mihkel Langer, Martin Sidron.»

Kiltsi kooli pargis asuva mälestuskivi tekst on järgmine: «Siin hukati 1918. a. veebruaris Salla punakaartlased Johannes Nuudi, Eduard Kukk, Johannes Kukk, Eduard Valk, Kärner.»

1967. aastal tähistati Kunda tsemenditehase õuel vana töölismaja mälestustahvliga, millel tekst: «Selles majas, nn. Tööliskuuris töötas aastail 1917—1918 VSDT(b)P Kunda organisatsiooni büroo. Siin toimusid töörahva koosolekud ja miitingud.»

1978. aastal tähistati mälestuskiviga revolutsionäär Alice Tisleri sünnikodu Kuura külas. Kaitse alla kuulub ka maja Raudkatku 2 Kunda linnas, kus A. Tisler aastail 1906—1910 elas.

Ajaloomälestisena kuulub riikliku kaitse alla revolutsioonilise kirjaniku ja kirjastaja Juhan Lilienbachi sünnikoht Paatna külas. See ootab mälestuskiviga tähistamist.

1924. aasta 1. detsembri ülestõusu ühe juhi August Lillaka mälestust on mitmeti tähistatud. Tapa lähedal Männikumäe soos hukati A. Lillakas koos oma adjutandi Richard Kääriga 8. detsembril 1924. 29. septembril 1940 maeti A. Lillaka ja R. Kääri

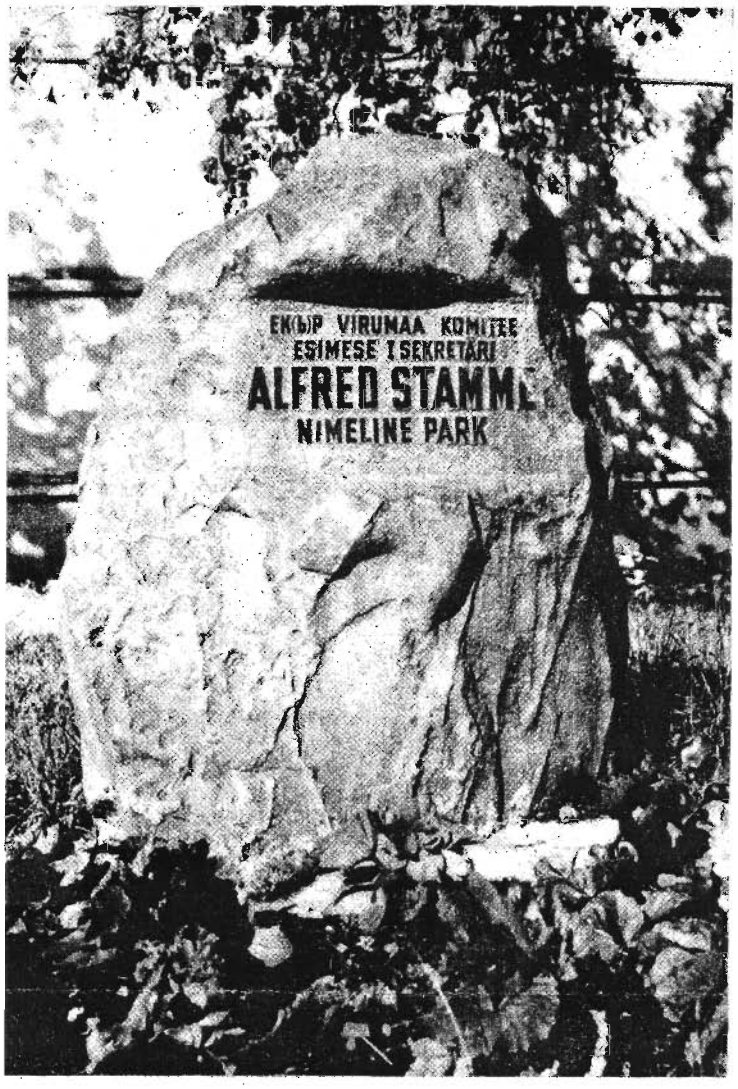

põrm ümber Tapa linna Punasele väljakule (praegune Noortepark), kuhu 1958. aastal asetati mälestustahvel. 30. septembril 1967 tähistati Kadrina Haridusseltsi koolimaja mälestustahvliga, millel tekst: «Selles majas õppis a. 1910—1911 kodusõja kangelane August Lillakas (1894—1924).» 1971. aastal asetati Rakvere seminari (praegune Kutsekeskkool nr. 38) hoonesse mälestustahvel teatega, et selles majas õppisid revolutsioonilised võitlejad August Lillakas ja Villem Soo. Virumaa TSN Täitevkomitee maaosakonna juhataja Villem Soo jäeti sõja algul vaenlase tagalasse illegaalsele tööle, et organiseerida laskemoona ja toidutagavarade soetamist Ida-Virumaa partisanidele. 28. augustil 1941 langes ta Iisaku lähistel.

Virumaa partisaniliikumise suunamiseks moodustati 1941. aasta augustis põrandaalune parteigrupp, mida juhtis EK(b)P Virumaa Komitee I sekretär Alfred Stamm. Gruppi kuulusid veel maakonnakomitee tehniline sekretär Salme Harkmann ja Põlevkivikaevanduste Tööliste Ametiühingu Keskkomitee esimees Oskar Raus. Augusti teisel poolel grupp tabati Viivikonnas ja hukati. 24. augustil 1985 avati nende mälestuseks Viivikonna alevikus mälestuskivi. Suure Isamaasõja võidu 30. aastapäeva puhul anti Rakvere linnas Tallinna ja Komsomoli tänava nurgal asuvale haljasalale A. Stamme nimi ning asetati mälestuskivi.

1965. aastal tähistati mälestustahvliga maja Rakveres Kreutzwaldi tn. 2. Selles hoones asus 1940. aastal Virumaa Tööliskeskus.

28. oktoobril 1968 pandi tahvel majale Lai tn. 11, kus 1940. aastal asusid partei ja komsomoli Virumaa komitee.

Tähistatud on ka mõningad 1940. aasta revolutsioonis osalenute paigad. Endise Kohala koolimaja seinal olev mälestustahvel annab teada, et aastail 1940—1941 töötas siin vanempioneerijuhina Karl Tisler. Põlula kooli mälestustahvlilt võib lugeda, et selles hoones töötas Põlula kooli esimene pioneerijuht Linda Küngas, kelle mõrvasid fašistide käsilased 1941. aastal. 1962. aastal paigutati mälestustahvel Tudu koolimaja seinale teadustamaks, et selles majas õppis ja töötas kommunistlik noor Vaike Allikvee, kes langes nõukogude võimu eest 1941. aastal. 1979. aastal paigutati Viru-Jaagupi vennaskalmistule Allikvee perekonna nelja noore mälestustahvlid (vanempioneerijuht Vaike, kommunistlik noor Mauno, pioneerid Ants ja Elmo Allikvee).

Lihtne mälestusplaat Puka metsas tähistab kohta, kus 1941. aastal hukati Kulina kooli juhataja Hans Kuriks.

Rakke Keskkooli pioneerimalev kannab A. Pajuste nime. 1978. aastal tähistas kool tema sünnikoha mälestuskiviga. ELKNÜ Järvamaa Komitee I sekretär Aleksander Pajuste, kes 14. novembril 1944 Käravete lähedal langes, oli pärit Rakke lähedalt Kamarikult.

Revolutsioonisündmustega seotud paiku, mis pole seni riikliku kaitse alla võetud, on meie rajoonis teisigi: revolutsionääride Rosside kodukoht Ahuri-Väliatagusel, punakaardi salga staabi hoone Sallas jm.

Helmut JOONUKS
Autori foto

Mida teha allesolevate punamonumentidega?

See küsimus on aktuaalne nii täna ja arvatavasti ka edaspidi. Kas kõigile sobiv lahendus ongi üldse olemas?

90-ndate aastate alguses toimus aktiivne punamonumentide mahavõtmine. Kas nii oli ilus teha? Mitmed monumendid ja eriti mälestustahvlid ongi sellest ajast teadmata kadunud. Ehk sarnaneme sedasi punavõimule, mille poolt lõhuti Vabadussõja monumendid?

Üks arvestatav lahendus on punamonumentide muuseumi viimine. Punamonumentide muuseume, laoplatse jms leidub arvatavasti nii endise Nõukogude Liidu kui ka Ida-Euroopa aladel. Näiteks Leedus avati punamonumentide park 1. aprillil 2001.a. (www.grutoparkas.lt).

Eesti Ajaloomuuseumi kogus on ka hulgaliselt punamonumente.

Kümmekond monumenti on Okupatsiooni ja Vabadusvõitluse Muuseumis.

Kohtab ka kodanikualgatust:

- Tartumaal Vara vallas püütakse samuti teha monumentide parki. 2007. aasta sügisel oli seal eksponeerimiseks kaks punamonumenti, üks neist Lääne-Virumaalt Vohnjast pärit Lembit Pärna kuju.

- Teine hea näide on Rakvere lähedalt Roodeväljalt. Siia, oma ettevõtte territooriumile, vedas üheksakümnendate aastate alguses firma Raktoom juht kaks juba äraviskamisele määratud ja ka osaliselt lõhutud monumenti, mis on pühendatud parteitöötaja Alfred Stammele ja Rakvere raudteejaama juures I maailmasõja käigus hukatud 12 punakaartlasele.

Monument kui propagandavahend

Maha!

Monumendid on olnud igale võimule väga tähtsad. Saab ju nende abil näidata nii enda saavutusi kui ka eelmise võimu ajal üleelatud kannatusi. Nii satuvad vanad ja sobimatud monumendid sageli põlu alla või võivad kuuluda isegi mahavõtmisele. Arvatavasti on kuulnud igaüks Vabadussõja monumentide lõhkumisest nõukogude võimu poolt nelja- ja viiekümnendatel aastatel või punamonumentide mahavõtmisest üheksakümnendatel kuni tänase päevani välja. Näiteid on teisigi. Mõned meeldetuletused:

- 1775.a võeti Bostonis maha Inglise kuninga kuju.

Pilt nõukogudeaegsest ajalooõpikust. A. Jefimov. – „Uusaeg", 1977.

- Eesti Vabariigi algusaastatel võeti maha Peeter Suure monument Tallinnas.

Foto aastast 1915. Valdeko Vende. – „Ununenud Tallinn", 1990.

- Monumentide mahavõtmisest ei jäänud puutumata ka Lääne-Virumaa. Rakveres asendati 1888.a püstitatud Venemaa ristiusustamise 900. aastapäeva monument 1938. aastal Juhan Kunderi monumendiga.

SA Virumaa Muuseumid kogu.

Vabadussõja monumentide lõhkumisele eelnes „selgitustöö". Samal ajal algas kampaania punavõimu ülistamiseks mõeldud monumentide rajamiseks.

Rahvas nõuab mälestussammaste kõrvaldamist

Koosolekuid Virumaal Oktoobrirevolutsiooni selgitamiseks

Puhkepäeval toimus Virumaal rida selgituskoosolekuid, millised olid korraldatud EK(e)P Virumaa komitee poolt Oktoobripidustuste sarjas ja Oktoobrirevolutsiooni tähtsuse selgitamiseks. Kõikjal oli koosolekutest osavõtt rohkearvuline ning mitmel pool võeti vastu resolutsioonid, milledes nõutakse klassisõjas langenud valgete mälestusmärkide kõrvaldamist. .....

Viru-Nigula rahvamajas korraldatud rahvakoosolekul oli rahvast kogunenud avar saal täis. Kõnedega esinesid sms sms Magda Tunnel, Laine Paumets ja O. Sall.

Sms Tunnel kõneles naiste kultuuriküsimustest N. Liidus, Laine Paumets käsitas noorte organiseerimist kapitalistlikus korras, tuues ette neid killunemisi, millega noorte tööd killustati. Ühtlasi näitas kõneleja sotsialistlikus ühiskonnas toimuva ühtlase noorte organisatsiooni paremusi. Sms Paumetsa sõnavõttu katkestasid sagedased kiiduavaldused. Sms Sall kõneles pinevamatest poliitilistest päevaküsimustest ja Oktoobrirevolutsiooni tähtsusest. Koosolekul võeti vastu resolutsioon, milles nõuti kapitalistlike võimumärkide, nende mälestussammaste kui Eesti vabale töötavale rahvale vastuvõtmatute orjastamise tundemärkide otsest kõrvaldamist. Koosoleku lõpul toimus küsimustele vastamine. Rahvakoosolek lõppes Internatsionaaliga.

Selja algkoolis korraldatud rahvakoosolekul kõnelesid samad isikud. Koosolekust osavõtt oli rohkearvuline. Veel korraldati rahvakoosolek Sämisilla rahvamajas, kus võeti vastu resolutsioon mälestussammaste kõrvaldamiseks. Ka sellel koosolekul oli osavõtt rohkearvuline. Andja mõisas korraldatud rahvakoosolekul oli kõnelejateks samad seltsimehed.

Punane Virumaa, 16.10.1940.

Annetusi sms V. Kingissepa monumendi heaks

17. oktoobril otsustasid Blechmanni saapatööstuse töölised ja äriteenijad annetada suure töölisjuhi sms Viktor Kingissepa monumendi heaks 1% oma oktoobrikuu palgast.

16. oktoobril annetasid Esimese Eesti Kroonmahavabriku töölised 1—2% septembrikuu palgast suure töölisjuhi sms Viktor Kingissepa monumendi heaks.

Punane Virumaa, 18.10.1940.

Üritused monumentide juures

Sageli olid üritused mälestusmärkide juures, olgu siis näiteks monumendi avamine või mingi tähtpäeva tähistamine, väga rahvarohked. Kui nõukogude poolel sõdinud sõjaveteranid kogunesid arvatavasti vabatahtlikult 9. mai üritust tähistama, siis õpilasi ja asutuste töötajaid pidi ikka meelitama vabade tundide või vaba päevaga. Sel juhul oli osavõtt loomulikult kohustuslik. Vahel oli monumendi juurde lillede või pärgade panek üks osa suuremast ettevõtmisest (konverentsist, aktusest vms).

Mõned näited vennashaudade juures toimunud üritustest:

- Oktoobripühadel, armee aastapäeval, võidupühal, tarkusepäeval ja kooli lõpetamisel miiting, lillede ja pärgade panek.
- Langenute meenutamine, lillede panek kogu koolipere poolt.
- Sõjalis-sportlikud mängud.
- Tähekese- ja pioneerikoondused, komsomolikoosolekud.
- Uute pioneeride vastuvõtt.
- Kohtumised sõjaveteranidega.
- Miitingud koos sõpruskoolidega.
- Mehisuse tund.

Ürituste kutsed saadeti kohalikele tähtsamatele tegelastele ja tulemusi kajastasid nii ajaleheartiklid kui ka sissekanded komsomolipäevikutesse.

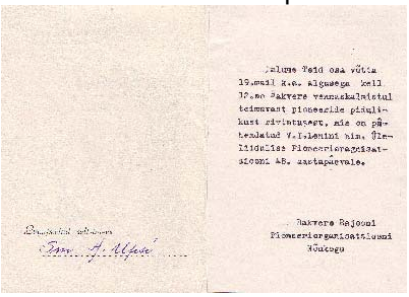
Palume Teid osa võtta
19.mail k.a. algusega kell
17.00 Rakvere vennaskalmistul
toimuvast pioneeride pitulikust rivistusest, mis on pühendatud V.Lenini nim. Üleliidulise Pioneerorganisatsiooni 48. aastapäevale.

Rakvere Rajooni
Pioneerorganisatsiooni
Nõukogu

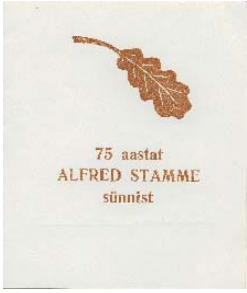

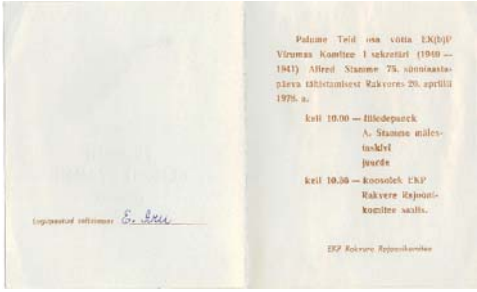
Palume Teid osa võtta EK(b)P Virumaa Komitee I sekretäri (1940 – 1941) Alfred Stamme 75. sünniaastapäeva tähistamisest Rakvere 20. aprillil 1976. a.

kell 10.00 – lilledepanek A. Stamme mälestuskivi juurde

kell 10.30 – koosolek EKP Rakvere Rajoonikomitee saalis.

EKP Rakvere Rajoonikomitee

SA Virumaa Muuseumid kogu. Rakvere Reaalgümnaasiumi arhiiv.

Kuigi pildistamine ei olnud aastakümneid tagasi väga levinud, on mõningaid fotosid monumentide juures toimunud üritustest ikkagi tehtud ja neist üht-teist õnneks ka säilinud.

Propagandaüritustel olid märksõnadeks: rivis tulek, tuntud inimesed, õpilased, kõned, lipud, tõrvikud, orkester ….

H. Joonuks. Katela mälestuskivi avamine. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1980.

Sauevälja lahingupaiga juurde minek. - Vinni NST arhiiv.

Lembit Pärna monumendi avamine. Paremal NSVL kangelane Endel Puusepp. – Vohnja raamatukogu.

A. Soon. Veteranide kokkutulek Sauevälja lahingupaigas. - SA Virumaa Muuseumid kogu, 1965.

E. Kapstas. 12 punakaartlase mälestuskivi avamine. - SA Virumaa Muuseumid kogu, 1961.

Muinsuskaitseameti arhiiv, 1984.

Monument 15. XII 1918 Rägavere lahingus osalenud punaarmeelastele

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1976.

August Lillaka juhitud 3. Tartu kommunistliku polgu võit Rägavere lahingus oli üks vähestest Punaarmee võitudest Vabadussõjas. Kuigi lahingus hukkus mõlemal poolel vaid kümmekond võitlejat, oli lahing eelkõige oluline Rakvere kaitsmisel. Kuna valgete armee lahingu kaotas, siis sisenes Punaarmee juba järgmisel päeval Rakverre.

Monumendi avamine

1967. aasta suvel külastas Tallinna kommunistlike noorte matkagrupp Eesti laskurkorpuse veterani Olev Eensalu juhtimisel Vinni näidissovhoostehnikumi. Matkagrupp oli osaline üleliidulisel matkavõistlusel „Tunne oma kodumaad". Grupi eesmärk oli uurida kodusõja (Vabadussõja) lahingupaiku ja sõjasündmusi. Nii jõuti ka Rägavere lahingu paikadesse.

Matkagrupp teel. - Vinni NST arhiiv, 1967.

Tekkis idee püstitada mälestuskivi lahingust osa võtnud Tartu kommunistliku polgu võitlejatele. 1967.a käis Vinnis Nõukogude Liidu suurtükiväe-marssal, Rägavere lahingust osavõtja, Vassili Kazakov, kelle soovitusel otsustati mälestuskivi asukoht.

1967 toimusid maaparandustööd Rägavere mõisa piirkonnas. Siit saadi ka suur kivirahn, mis veeti mitme traktori jõul mäekünkale. Kivi kujundas Rakvere hauasammaste töökoda. Kivile kinnitati valgest marmorist plaat ja selle kõrvale metallist püsside maketid. Ümbruse heakorrastusega tegelesid Vinni näidissovhoostehnikumi Vaeküla osakonna noored.

Mälestuskivi avamine oli pühendatud Suure Oktoobri-revolutsiooni 50. aastapäevale ja toimus 2.11.1967.a.

Avati mälestustahvel

Neljapäeva õhtul kogunesid Rägavere koolimaja lähedale mäekingule Vaeküla Internaatkooli õpilased, Vinni sovhoostehnikumi ja Rägavere Algkooli õpilased, käes tõrvikud, ning sovhoosi töötajad.

1918. aasta 15. detsembril peetud Rägavere lahingupaigale püstitatud mälestustahvli avamiitingul kõneles EKP Rakvere Rajoonikomitee esimene sekretär R. Keer. Lühikese ülevaate Rägavere lahingust ja sellest, kuidas majandi kommunistlikud noored selle lahingu üksikasju uurisid, kõneles Vinni näidissovhoostehnikumi parteikomitee sekretär A. Kondoja.

Miitingust osavõtjaile tõid tervitusi Eesti NSV matkastaabi «Tunne oma kodumaad» ülema asetäitja, üleliidulise võistluse võitnud matkagrupi juht. O. Eensalu, ELKNÜ Keskkomitee esimene sekretär R. Pollimann jt.

Tõrvikute ja prožektori valgusel ning raketisaluudi saatel eemaldasid tahvlilt katte Tallinna teeninduskombinaadi «Töö» direktor sm. Mikk ja Vinni näidissovhoostehnikumi direktor sm. Kallaste. Tahvli alusele pandi pärgi ja lilli.

Mäekünkale süüdati suur lõke, mille juures Vaeküla Internaatkooli õpilased esitasid päevakohaseid deklamatsioone. Miitingu lõppemisel mindi Vilgu teeristile, kus avati mälestuskivi, mis oli püstitatud 1941. aastal langenud punaarmeelaste mälestuseks.

A. OJA

Teemakohane ajaleheartikkel. - Punane Täht, 5.11.1967.

Monument ja tähtpäevad

Veebruaris 1968 tähistati monumendi juures Nõukogude armee 50. aastapäeva.

Sportlaste esindaja esineb sõnavõtuga. - Vinni NST arhiiv.

Detsembris 1968 tähistati siin aga Rägavere lahingu 50. aastapäeva.

50 aastat tagasi

Vinni näidissovhoostehnikumi partei- ja komsomolikomitee korraldavad reedel, 13. dets. algusega kell 17.30 Rägavere koolimaja lähistel Rägavere lahingu (1918. aastal) 50. aastapäevale pühendatud miitingu. Sellest võtavad osa Rägavere lahingu ja Eesti Töörahva Kommuuni veteranid sm-d Majak, Hendrikson, Pressmann ja teised.

Sama päeva õhtul kell 20 kohtuvad veteranid rahvaga Vinni sovhoosi klubis. laupäeval on veteranid tehnikumipere külalisteks.

Eelteade ajalehes. - Punane Täht, 12.12.1968.

Juubeliüritusel võtsid teiste seas sõna Rägavere lahingu veteranid ja koolinoored.

Ürituse „kohustuslik element" – patriootilised luuletused. - Vinni NST arhiiv. Sõdurid lasevad aupauku. - Vinni NST arhiiv.

Ka järgnevatel aastatel oli palju ettevõtmisi monumendi juures. Osalejateks ikka kohalike koolide õpilased, sõjaväelased jt. Ürituse atribuutika hulka kuulusid tõrvikud, raketid, saluudid jms.

Uuendatud monument

1983.a sügisel tehti monumendi juures mitmeid uuendusi: kivile kinnitati skulptor Tõnu Maarandi valmistatud pronksist võitleja kujutis, suure kivi ees olevale väiksemale kivile raiuti tekst: „15. XII 1918 RÄGAVERE LAHINGUPAIK. Siin võitlesid Tartu kommunistliku polgu sõjamehed". Korrastati ka ausamba ümbrust.

Uuendatud monument. - Vinni NST arhiiv.

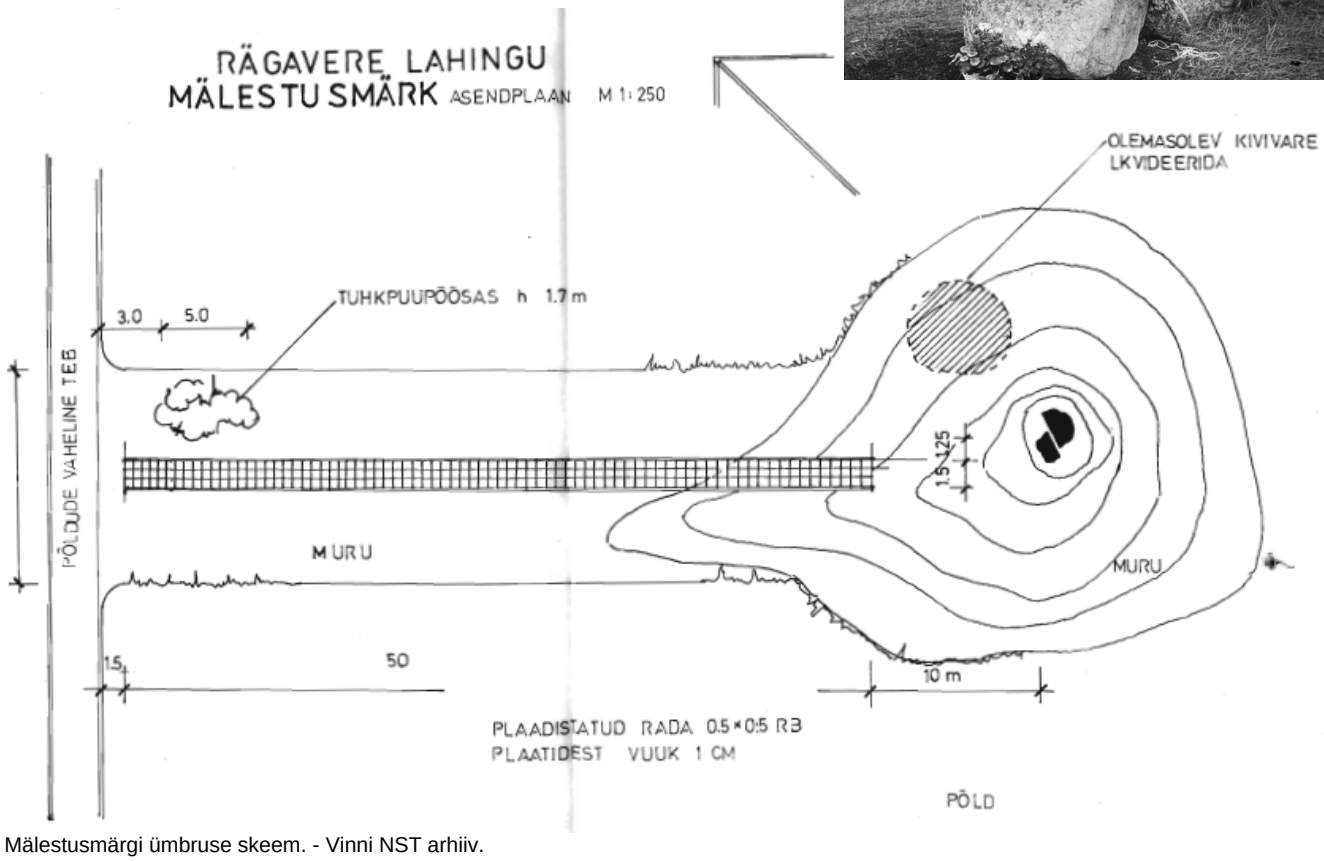

Mälestusmärgi ümbruse skeem. - Vinni NST arhiiv.

Ka uuendatud monumendi avamine toimus suure pidulikkusega.

Artikkel avamisest. - Punane Täht, 12.11.1983.

Punane TÄHT

RÄGAVERE LAHINGU PAIGA MÄLESTUSMÄRK

3. novembri õhtul pimeduse saabumisel süüdati Rägavere mõisa lähistel suured lõkked. Tõrvikutega rongkäiguks kogunesid Vaeküla Eriinternaatkooli, Viru-Jaagupi 8-kl. Kooli ja Mõdriku tehnikumi õpilased, Vinni näidissovhoostehnikumi kommunistlikud noored, töötajad.

Majandi parteikomitee sekretär August Kondoja rääkis kokkutulnuile selles paigas 1918. aasta 15. detsembril peetud lahingust, kus Eesti Töörahva Kommuuni eest võitlev 3. Tartu kommunistlik polk lõi taganema kodanluse väed. Kuuekümnendatel aastatel asusid Vinni kommunistlikud noored koos Eesti NSV matkastaabi «Tunne oma kodumaad» ülema asetäitja Olev Eensaluga uurima lahingu ajalugu. 1967. aasta 2. novembril avati lahingupaigas mälestustahvliga kivi. Lahingu aastapäevadel peetakse siin miiting, et meenutada nõukogude võimu eest võidelnuid. Eriti pidulikult tähistati 50. aastapäeva 1968. aasta detsembris. Siis võtsid üritusest osa Kodusõja ja Rägavere lahingu nimekad veteranid Richard Majak, Alfred Pressmann ja Aleksander Hendrikson.

3. novembril peetud miitingul avati mälestusmärk teist korda. Nüüdsest on kivil pronksist reljeef ründavate võitlejate kujutisega. Valmistati see kunstitoodete kombinaadis «Ars». Autor kunstnik Tõnu Maarand oli avamiitingul.

Kattest vabastasid mälestusmärgi Rakvere Rajooni RSN Täitevkomitee esimees Mihkel Sistok (pildil vasakul) ja majandi direktor Heino Kallaste. Asetati pärg, lilli.

Õhtupimeduses praksuvate lõkete ja tõrvikute värelevate leekide valgusel kõlasid pühalikult Kertu Velsi ja Madis Tonka esitatud luulepöimik, muusika puhkpilliorkestrilt, päevakohased sõnavõtud.

Enno KAPSTASE fotod

Monumendi juures jätkusid kõikvõimalikud mälestusüritused.

Podolski sõjakoolis (1941.a Tallinnast Tondilt evakueeritud sõjakool) õppinute kokkusaamine pioneeridega. - Vinni NST arhiiv.

Viimane suurem üritus toimus monumendi juures 1988.a.

„Kaasajastamine"

Kevadel 1992 tegi monument läbi järjekordse „uuenduskuuri": pronksivargad varastasid mälestusmärgilt pronksist võitleja kujutise.

1917-1920, 1924

Pealkirjas nimetatud aastatel toimusid Eestis mitmed sündmused, mis andsid põhjust punamonumentide püstitamiseks:

1. punapartei põranda alt väljatulek;
2. 1918 Punaarmee lahingud sakslastega;
3. 1918-1920 Vabadussõda/kodusõda;
4. 1. detsembri mäss aastal 1924.

Kunda tööliskuur

Kunda tsemendimuuseumi (vana tehase kontorihoone) vastas asuva kivimaja seinal avati mälestustahvel 1967.a.

Virumaa Töörahva Nõukogu Täidesaatva Komitee hoone

Endises ja ka tänases **Rakvere** kohtumajas asus 1917.a kevadest – 1918.a veebruarini ja 1918.a detsembrist – 1919.a jaanuarini töörahva täidesaatev komitee. Mälestustahvel kinnitati hoonele 1967. aastal ja eemaldati 90-ndate alguses.

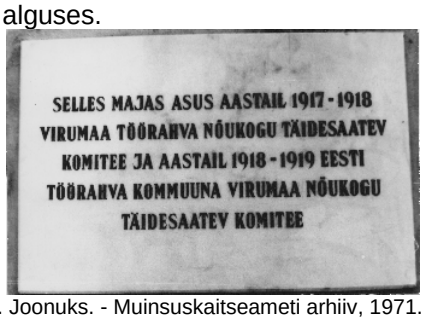

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1971. H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1971.

Rakvere VSDT(b)P Komitee hoone

Rakvere VSDT(b)P (Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Tööliste (bolševike) Partei) organisatsioon loodi aprillis 1917. Mälestustahvel paigaldati 50-ndate alguses ja eemaldati 90-ndate alguses.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1971. H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1971.

Alice Tisler

Eesti naisrevolutsionäärile ja punakaartlasele avati tema sünnikohas, Kunda lähedal, **Kuural** mälestuskivi 1978.a. Alice Tisler (1893–1918) langes Tallinna punakaardi salga liikmena Keila lahingus 23.02.1918. Temale oli pühendatud Eestis veel teisigi monumente. Tänaseks on mälestuskivi ümbrus võsastunud.

12 punakaartlast

Veebruaris 1918 langesid Sompa lähedal sakslastele vangi 12 punaarmeelast ja Putilovi tehase töölist. Nad poodi **Rakvere** raudteejaama juures. Hukatud on maetud Rakvere vennashauda.
Mälestuskivi avati 1961. aastal. 90-ndate alguses sattus kivi prügimäele. Õnneks mitte lõplikult! Kivi viidi Roodeväljale, firma Raktoom territooriumile.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1961.

Salla punakaartlased

Kiltsi mõisa aida/heinaküüni juures lasti veebruaris 1918 sakslaste poolt maha 6 vangilangenud Salla punakaartlast. Mälestustahvel langenutele avati 1967. Algselt asus mälestustahvel hoone teises küljes.

Tamsalu lubjatehase töölised

Mälestuskivi kolmele sakslaste poolt hukatud **Tamsalu** lubjatehase töölisele avati 1978.

Kaks punast ratsaluurajat

1919. aasta jaanuari taganemislahingute ajal sattusid **Mõdriku** mõisa lähedal valgete kätte vangi kaks Viljandi kommunistliku kütipolgu ratsaluurajat. Nad hukati ja maeti mõisa karjamaale.
1940. a avati kohaliku punase vallavanema algatusel nende matmiskohas mälestuskivi. 1968 asetati väikese kivi kõrvale suurem kivi, millel oli ka marmorplaat. Ekslikult kirjutati tahvlile: „NEMAD LANGESID NÕUKOGUDE VÕIMU EEST 1918. AASTA DETSEMBRIS", sest arvati, et hukkunud on seotud Rägavere lahinguga (vt stend 2).
Tänaseks on mälestuskivi asukoht võsasse kasvanud. Vana kivi on samblane ja rohu sees, uuem kivi aga kadunud.

Vinni NST arhiiv

28 punakaartlast

Ubja-Katela tee äärde on maetud nii siin toimunud lahingus kui ka hiljem vangistuses hukatud 28 punakaartlast. Puust monument lagunes ja asendati kuue- ja seitsmekümnendatel aastatel mitmel korral uuega. Tänane mälestuskivi avati 1980.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1971.

1919.a langenud seltsimehed

Lehtse keskuses asuv, ümbruskonnas hukkunud ja siia ümbermaetud punategelastele pühendatud monument avati esimest korda 1940. Sõja ajal monument eemaldati, kuid 1951 avati samas kohas uus monument.

August Lillakas

August Lillakas on kindlasti üks tuntuimaid Eestist pärit punakomandöre. Eelkõige paistis ta silma kodusõjaaegsetes lahingutes Venemaal, kuid oli ka Vabadussõja ajal Eestis sõdinud Tartu kommunistliku kütipolgu komandör. Tema juhtimisel saavutasid Puna-armee sõdurid näiteks võidu Rägavere lahingus.

Lääne-Virumaal oli Lillakale pühendatud vähemalt kolm mälestustahvlit/-kivi:

1. 1967 avati mälestustahvel **Kadrinas**, bussijaama vastas asuval majal (kunagi asus siin Kadrina koolimaja). See mälestustahvel on tänagi alles.

2. Peale ebaõnnestunud1924.a 1. detsembri mässu langes Lillakas vangi ja hukati Tapa lähedal koos kaasvõitleja Richard Kääriga. Tapa peatänav kandis nõukogude ajal Lillaka nime. Tänane mälestuskivi, mis asub **Tapa** muuseumi hoovis, avati 1974. Enne seda oli n-ö ajutine kivi, mis teatas, et siia (Noorteparki), tuleb päris kivi.

H. Joonuks. – SA Virumaa Muuseumid kogu.

3. Praeguse **Rakvere** Ametikooli fuajees (varasemalt olnud ka Rakvere Õpetajate Seminar) asus metallist mälestustahvel, mis paigaldati 1971. Sellel tahvlil on veel teinegi nimi – Villem Soo. Tema tegi „suuri tegusid" nõukogude võimu aastatel 1940-41. Tahvel eemaldati 90-ndate alguses.

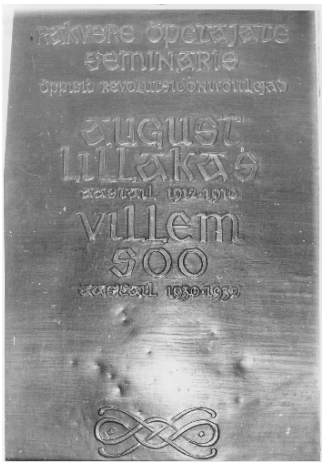

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1976.

1941-1945 vennashaudade monumendid

Siin ja järgneval üheksal leheküljel on pilte ja juttu 19 vennashaua monumendist. Nendel monumentidel on mitmed just neile väga iseloomulikud omadused:

1. Erinevalt teistest punamonumentidest on need peaaegu kõik säilinud ja seejuures ei ole ka mingit kavatsust neid eemaldada. Mis samuti väga oluline – monumentide ümbrus on kenasti hooldatud, asuvad need ju enamasti parkides, kalmistutel.

2. Tõenäoliselt juba matmise päeval asetati hauale sobiv tähis. Edaspidi tähistati hauakoht monumendiga, mis aja möödudes asendati sageli uue monumendiga või lisati nimetahvlid, muudeti haljastust jms. Uuenemise on läbi teinud peaaegu kõik vennashaudade monumendid.

3. Võrreldes haudadesse maetute arvuga, on maetute nimedest sageli teada vaid üksikud. Mõnes kohas on ka nimeplaadid olemas, mitmest kohast on need eemaldatud, mõnes kohas on nimed monumendile raiutud. Kaks monumenti on klassikalised nn tundmatute sõdurite hauad (neist pioneeride vennashauda maetute nimed olid tegelikult teda. Vilgu ristile maetu nime ei ole aga tõesti õnnestunud hiljem tuvastada).

   Viimasel ajal on olnud juttu, et osadesse vennashaudadesse on maetud koos nii nõukogude kui ka saksa poolel sõdinud võitlejaid. Kahjuks paljud matjad ei ole elavate hulgas või nad ei mäleta enam täpselt tolle aja sündmusi.

   Monumentidel on enamasti aastaarvud 1941-1944, mõnel ka 1941-1945. Tegelikult on siia sageli maetud juba ka kodusõja (Vabadussõja) käigus hukkunud punaarmeelasi ja hukatud punaaktiviste. Lisaks veel peale sõda (1944 ja hilisemad aastad) võitluses metsavendadega langenud.

4. Kui tekstid „igavene au", „Nõukogude kodumaa sõltumatus ja vabadus" on peaaegu igal monumendil, siis osadel on ka vastane ära nimetatud: „saksa fašistlikud (rööv)vallutajad", „fašistlikud hordid". Umbes pooltel monumentidest on tekst esitatud ka vene keeles. Monumendi juures olevatel nimetahvlitel on enamasti eestipärased nimed eesti keeles ja muud nimed vene keeles.

Ao vennashaua kunagised nimetahvlid, H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1975.

5. Kui Alar Kotli projekteeritud monumendid välja jätta, siis paljudel juhtudel on monumendi autor teadmata. Arvatavasti on külanõukogu või partei tellimuse täitnud kohalik kiviraiumistöökoda.

Alar Kotli vennashauamonumentide tüüpprojektid

Väike-Maarjas sündinud ja Metsakalmistule maetud Alar Kotli (1904-1963) oli Eesti üks tuntuimaid arhitekte.

Tema loomingusse kuulusid elamud, ühiskondlikud hooned, monumendid ja mööbel. Tallinnas tuntakse tema töödest eelkõige presidendi kantseleid Kadriorus. Töögrupi liikmena osales Kotli ka Toompea lossi ümberehitusel, Estonia teatri taastamisel, laululava ehitamisel jne. Rakveres mahuvad ühele pildile tema kolm siinset tähtsamat ehitist: ees vennashaua monument, monumendi taga Rakvere Gümnaasiumi hoone ja paremal asuv tornidega hoone on Pauluse kirik.

Nõukogude korra kehtestamisel oli Kotli sattunud põlu alla. Punamonumentide projekteerimiskonkurssidel osalemine andis talle hea võimaluse näidata „vabanemist kodanlikust ideoloogiast". Kuigi mitmed tema projekteeritud tööd jäidki teostamata (näiteks Suure Isamaasõja võidumonumenti Tallinnas ei hakatudki ehitama), oli ta ka osaline mõne punategelase monumendi loomisel (kivist postamendid Lenini ja Kingissepa kujule Tallinnas).

Foto: R. Loonela, 1986 – M. Kalm, „Arhitekt Alar Kotli", 1994.

Eesti Arhitektuurimuuseumis säilitatakse Kotli vennashaudade monumentide tüüpprojekte. Viiekümnendate aastate alguses tehtud joonised olid mõeldud kasutamiseks väiksemates kohtades.

Rakvere vennashaua monument

Esialgsed vennashaudade monumendid olid sageli puust ja väga lihtsad. Nii oli ka Rakveres.

SA Virumaa Muuseumid kogu, u. 1945-1950.

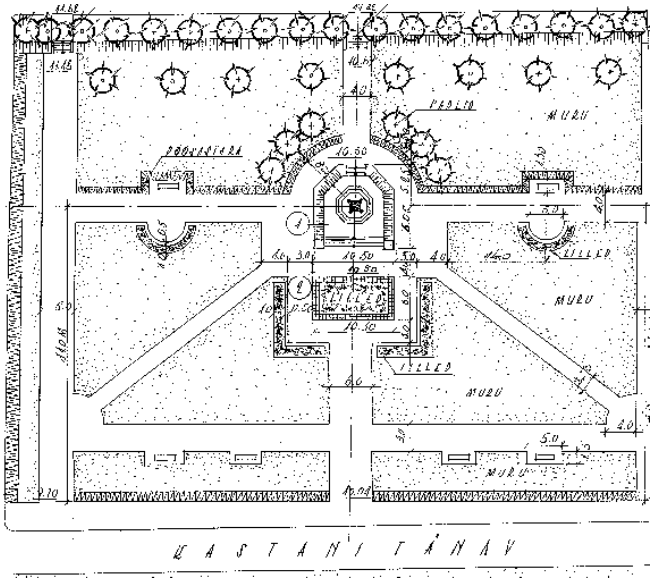

Viiekümnendate algul püstitati aga uus Saaremaa dolomiidist ja paekivist valmistatud monument. Arhitekt Kotli ei teinud mitte ainult ausamba joonise, vaid põhjalikult oli kavandatud ka ümbritsev park. Tegelikult asub sarnane monument ka Narvas ja Saaremaal Torgus.

Eesti Arhitektuurimuuseumis säilitatakse Rakvere vennashaua projekti. Detailid projektist.

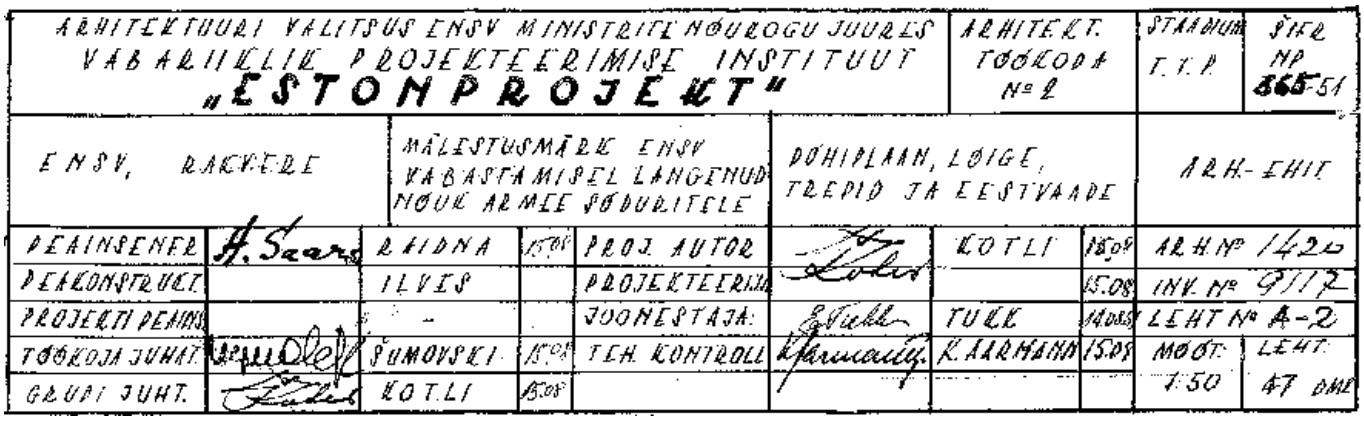

Igavene tuli

Võimalik, et Rakvere monument oli ainuke, kus põles igavene tuli. Vähemalt monumendi ühe osana oli see projekteeritud ja vanadelt fotodelt on näha, et tulease leidis suuremate ürituste puhul ka kasutamist.

Rakvere Vene Gümnaasiumi arhiiv.

Vennashauda maetud

Nii nagu vennashaudadega sageli, ei ole ka siin täpselt teada, kui palju inimesi ja kes on hauda ikkagi maetud. Tõsi küll, vanadest ajalehtedest saab lugeda vähemalt kahest matmisest:

- 8. detsembril 1940 maeti siia ümber umbes 30 inimese säilmed, kes olid tapetud aastatel 1918–19 valge terrori ajal (sh 12 punakaartlast, stend 3).
- 22. aprillil 1945 maeti siia ümber 50 hukkunut (Suure Isamaasõja ajal ümbruskonnas langenud punaarmeelased, partisanid, hukatud parteitöötajad jt).

Monumendil on ka mitmed nimed (nt 305. lennuväediviisi meeskonnad), aga tõenäoliselt on nemad tegelikult maetud kuhugi mujale.

Valge terrori ohvrite ümbermatmine Rakveres

Puhkepäeval sängitatakse sotsialismi eest võitlejad „21. juuni väljakule" ühishauda

W. T. Üldühingu Rakvere osakonna algatusel on Rakvere töötaw rahwas asunud täitma oma aukohust suure sotsialistliku koduma paremate poegade wastu, kes on langenud wõitluses sotsialistliku ühiskonna eest. Pühapäewal, 8. dets. toimub Rakweres walge terrori ohvrite ühismatmine. Laupäewal tuuakse kokku Rakvere ümbruse metsaweertes ja surnuaiatagustes puhkawate seltsimeeste põrmud Valermost, Tõrmast, Tammiku tagant ja Papiarust. Laupäewa õhtul kell 6 asetatakse seltsimeeste põrmud kirstudesse. Kirstupanekust wõtab osa Partei ja ametiühingute aktiiw. Pärast kirstupanekut wiibib seltsimeeste põrmude juures komsomoli ja ametiühingute auwalwe kuni kella 10-ni hommikul. Pühapäewal kell 10-neks kogunewad punaarmee aumeeskond, komsomol ja ametiühingud mälestusrongkäiguks linnawalitsuse ette. Kell 10.30 liigub rongkäik marshruudiga Pikk t., Parkali t., Wabaduse t. 21. juuni wäljakule, kus kell 11 algab suur mälestusmiiting. Ühishauale asetatakse partei, komsomoli ja ametiühingute põ¨jad. Miitingu peokõnelejaks on kutsutud sms W. Soo.

Rakvere töötawale rahwale on see päew, millal ta wõib tasuda osaqi suurest wõlast oma klassiwendadele, töelisels suurpäewaks.

Ümbermatmise eelteade ajalehes Punane Virumaa, 7.12.1940.

Monument tänastes uudistes

Rakvere vennashaua monumendiga seonduv on ka viimastel aastatel ületanud uudisekünnise. Näiteks 2006. aastal, vahetult enne 9. mai tähistamist, värvisid punaveteranid monumendil kujutatud ordeni üle.

T. Lutter. - Virumaa Teataja, 13.05.2006

13.08.2008 annab maakonnaleht Virumaa Teataja teada, et keegi on pannud monumendi juures plastkanistri põlema. Nii sai monument suitsukahjustusi ja hävinesid ka lilleseaded. Järgmise päeva ajaleht teatab süütaja tabamisest.

Aaspere

Aaspere mõisa ümbruses otsest lahingutegevust ei toimunud. Vennashauda on maetud 3 sõjaväelast ja sõja ajal hukkunud tsiviilisikud. Kõik nad on siia toodud 1945.a ümbermatmise käigus.

Esimene monument oli puust valmistatud punane obelisk, üleval viisnurk. 1949 asendati puust monument Kotli tüüpprojekti järgi valmistatud ausambaga, millel on tekst: „IGAVENE AU KANGELASTELE, KES LANGESID VÕITLUSES NÕUKOGUDE KODUMAA EEST 1941.-1944.A.”

1973.a asetati samba ette mälestusplaat kolme sõjaväelase nimedega.

Ao

Ao ja Rakke kandis toimusid lahingud 20. septembril 1944.a. Ao kalmistul asuvasse vennashauda on maetud 17 võitlejat, osad neist ümbermatmise käigus Kiltsist. 13 maetu nimed on teada.

Kotli tüüpprojekti järgi valmistatud mälestussammas avati viiekümnendate alguses. Kivilt võib lugeda: „IGAVENE AU KANGELASTELE, KES LANGESID VÕITLUSES NÕUKOGUDE KODUMAA VABADUSE JA SÕLTUMATUSE EEST 1941.-1944.A.”. Tekst on ka vene keeles.

1975 paigutati mälestustahvlid.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1975.

Avanduse

Simuna ümbruses hukkus 1941 ja 1944 toimunud lahingutes mitukümmend, osadel andmetel rohkem kui 100 punaarmeelast. Paljud neist on ümber maetud Avanduse vennashauda, esimene ümbermatmine toimus 12. märtsil 1945, teine 1956/57.

Esimene, silikaattellistest laotud monument püstitati 1945. Praegune monument püstitati Kotli tüüpprojekti järgi 1951. Sellel on tekst: „IGAVENE AU KANGELASTELE, KES ON LANGENUD LAHINGUIS MEIE KODUMAA VABADUSE JA SÕLTUMATUSE EEST 1941-1945”. Tagumisel küljel on venekeelne tekst.

1975.a asetati monumendi juurde mälestustahvlid kolme hukkunu nimega. Tegelikult olid teada ka mitmete teiste maetute nimed, kuid millegipärast neile tahvleid ei pandud.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1975.

1985.a kinnitati kolme nimega mälestustahvel monumendi külge, sest senised nimetahvlid lagunesid ja need eemaldati. Tänaseks on nimedega tahvel eemaldatud ja ka viisnurka monumendi tipus enam ei ole.

Haljala

Haljala kalmistul asuvasse vennashauda on ümbermaetud mitukümmend punaarmee võitlejat, kes hukkusid lahingutes 1941 ja 1944. Lisaks maeti sinna ka 1945.a võitluses metsavendadega langenud.

Arhiiviandmetel püstitati (arvatavasti siiski esialgne) monument aastal 1945. Kuna tegemist on Kotli tüüpprojekti järgi tehtud monumendiga, siis tõenäoliselt on tänane monument avatud viiekümnendate algul.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1967.

Arhiivipaberites on kirjas, et nelja maetu nimi on teada ja need on ka jäädvustatud, aga praeguseks neid mälestustahvleid säilinud ei ole ja ka vanadelt piltidelt ei õnnestunud neid leida.

Hiljem on monumendile lisatud tahvel tekstiga: „IGAVENE AU KANGELASTELE, KES LANGESID VÕITLUSES NÕUKOGUDE KODUMAA EEST 1941-1944”. Millegipärast on monumendi tipus olnud viisnurk kadunud.

Kadrina kalmistu

Vennashauda on maetud neli punaarmee võitlejat (neist üks tundmatuna), kes langesid lahingus metsavendadega juulis 1945.

Esimene monument oli laotud silikaattellistest. Aastaks 1971 oli maha murtud selle tipus olnud viisnurk ja lahti kangutatud mälestustahvel.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1971.

Uus mälestuskivi avati 1973. Sellel on tekst: „VÕITLUSES NÕUKOGUDE VÕIMU EEST LANGESID 1945 AASTAL … 3 NIME JA 1 TUNDMATU”

Kadrina, Pargi ja Viru tänavate vaheline haljasala

Vennashauda on maetud Kadrinas ja siinses ümbruses 1941 ja 1944 peetud lahingutes langenud. Ümbermatmisi on tehtud aastatel 1945 ja 1946. Kokku on maetud umbes 30 hukkunut, enamik neist tundmatutena.

1945. aastal pandi puust mälestusmärk. 1946 asetati uus mälestusmärk. Sellel oli tekst: „SIIN PUHKAVAD NÕUKOGUDE ARMEE VÕITLEJAD, KES LANGESID KODUMAA KAITSEL 1941.a.”. Ausamba ümbrus oli piiratud aiaga.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1971.

1973 paigaldatakse uus mälestuskivi. Sellel on tekst: „VÕITLUSES NÕUKOGUDE KODUMAA EEST LANGENUTELE 1941-1945”.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1975.

Kunda

Kunda vennashauamonument Kukerpallimäel on pühendatud 1918-1919 ja 1941, 1944 ja 1945 langenud punavõitlejatele. Tekst plaatidel väidab, et siia on (ümber)maetud 23 langenut, neist 8 nimed on teada.

Praegune monument (silikaattellistest ja krohvitud memoriaalsein) püstitati 1948. Tänaseni säilinud vasakpoolsel tahvlil on kirjas: „VÕITLUSES NÕUKOGUDE VÕIMU EEST VALGEKAARTLASTE VASTU LANGESID 1918.A – 1919.A 7 KANGELAST BALTIMERE LAEVASTIKUST JA SAKSA FAŠISTLIKE VALLUTAJATE VASTU 1941.A – 1944.A 16 VAPRAT KODUMAA POEGA. IGAVENE AU KANGELASTELE!”. Parempoolsel tahvlil on sama tekst vene keeles.
Keskmine tahvel on aja jooksul mitmel korral muutunud. Algselt oli keskel Eesti NSV vapp ja üleval viisnurk.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1970.

1975 pandi keskele valge maetute nimedega. Mälestusplaadi tegemise kulud kaeti A. Tisleri nimelise Kunda Keskkooli pioneeride poolt ravimtaimede kogumisest saadud raha eest.

Tänasel päeval on aga nimeplaat must, valgete tähtedega.

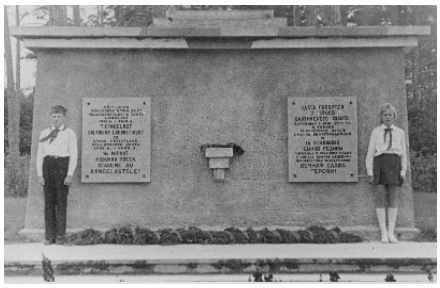

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1974.

Loksa (Tamsalu lähedal)

Loksa vennashauda on maetud umbes 80 Eesti laskurkorpuse võitlejat. Enamik neist on eestlased, kes langesid 21. septembril 1944 toimunud lahingus.

SA Virumaa Muuseumid kogu.

Kolmnurgakujulist territooriumi on nõukogude ajal mitmel korral ümberkujundatud, viimati 1985. Hauaplaate on 67. Ausammas asub vennashaua tagumises osas. Sellel on tekst: „IGAVENE AU KANGELASTELE, KES ON LANGENUD LAHINGUIS MEIE KODUMAA VABADUSE JA ISESEISVUSE EEST! 1941-1945”. Tekst on ka vene keeles.

Rakvere fašismiohvrite vennashaud

See ei ole päris klassikaline vennashaud. Siia, linna kalmistu ühte osasse, on (ümber)maetud paljud sõja ajal ja ka hilisemal ajal hukkunud või surnud sõjaväelased (sh seitsme- ja kaheksakümnendatel aastatel). Maetute arv on tõenäoliselt umbes 60 või natuke enam, neist sõjaperioodist paarkümmend.

Mälestuskivil on tekst: „FAŠISMI OHVRID 1941-1944 EI UNUSTA, EI ANDESTA”. Kivi ise on päris halvas seisus – iga hetk ümber kukkumas. Tõsi küll, „hetk” kestab vanade fotode põhjal juba vähemalt 13 aastat.

Rakvere tundmatud pioneerid

1941 suvel tekkis hulgaliselt metsavendade gruppe, kes igal võimalusel üritasid punaarmee üksustele kahju teha. Sageli rünnati väiksemaid üksusi. Eksikombel jäi 5. juulil 1941 Võsu kandis rünnaku alla buss pioneerilaagrist koju sõitvate lastega. Hukkus kaks (kolm?) last, kes maeti Rakvere Tõrma kalmistule. Millegipärast maeti nad tundmatute pioneeridena, kuigi tegelikult olid nimed teada. Mälestuskivi püstitati 1965 ja eemaldati arvatavasti 90-ndate alguses.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1975.

A. Reinsalu. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1976.

Olgem leinajaiks väikseile langenuile

Esmaspäeva õhtupoolikul kell 4 asetati bandiitide kallaletungi ohvritena langenud kooliõpilaste laibad keskkooli saali, kuhu neile oma viimast lugupidamist võivad avaldama tulla kõik kodanikud. Langenud laste omastel on sõjaolukorra tõttu kohalesõit takistatud — seepärast, kaaskodanikud, olgem kõik neile leinajateks ja koondugem kahe väikese puusärgi ümber. Olgu see meie leina ja armastuse märgiks noorte ohvrite vastu — ning meie suurima põlguse märgiks häbiväärseile bandiitidele!

Bandiitide metsik veretöö

Laupäeval toimus jube mõrv, mis peaks täitma jälestusega kõigi maailma tsiviliseeritud inimeste südamed. Pioneerlaagrist, kus viibis 87 pioneeri, läbkus autobuss oma lastega, et viia nad linna, kus ootasid vanemad, ja tulla siis tagasi, võtma kaasa mahajäänud lapsi. Rõõmsana ja aimamata halba asuti teele. Jõudnud mõned kilomeetrid laagrist eemale, avati tee äkrest tuli autobussele. Tulistamise tagajärjel sai surma kaks last, 10-aastane Karl Rikas ja 12-aastane Uno Oja. Haavata said 9-aastane Harri Rikas ja Udo Vaino. Lastega kaasa sõitnud halastajaõde ja pioneerjuht, said samuti haavata. Autojuht Mart Gutbach suutis haavatuna siiski pöörata autobuse ringi ja viia lapsed tagasi laagrisse, kust nad hiljem toimetati linna.

Linna on vallanud leinameeleolu, kuid selle kõrval ka põlgus ja viha juhtunud röövliite vastu. Väikesed ohvrid lebavad oma kirstudes, mis dekoreeritii punaste kangastega, nad on langenud ohvriks salakavalale metsikule vaenlasele, kuid järelejääjaid liidab see kaotus veel enam, mobiliseerib võitlusse viletsale deklasseerunud inimjäänustega, kes ei kohku tagasi mõrvamast süütuid lapsi.

Punane Virumaa, 8.07.1941.

Tamsalu

Sõja ajal hoiti mõisas (hilisem rahvamaja) nõukogude sõjavange. Nad käisid ümbruskonnas metsa- ja talutöödel. Haiguste ja kehvade töötingimuste tõttu suri neid arvukalt. Surnud maeti mõisaparki. Maetute arv ei ole teada.

Pargis avati monument 1950. aastal. Tekst monumendil: ”IGAVENE AU KANGELASTELE, KES ON LANGENUD LAHINGUIS MEIE KODUMAA VABADUSE JA SÕLTUMATUSE EEST 1941-1945”. Tekst on ka vene keeles.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1971.

Tapa vangilaagri asukoht

Tapa linnakalmistu kõrval on monument, millel on nii eesti kui vene keeles tekst: „SIIN ASUS FAŠISTLIKU OKUPATSIOONI AASTAIL (1941-1944) SURMALAAGER, KUS HUKKUS LIGI 10 000 NÕUKOGUDE SÕJAVANGI”.
Saaremaa dolomiidist monument püstitati tõenäoliselt 1956. a. Siia maetute arv – 10 000 – on ilmselt liialdatud.

Võrreldes nõukogude ajaga on muutunud ausamba ümbruse haljastus. Tänasel päeval on siin suur muruväli.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1974.

Tapa

Tapa vennashauda on mitmete ümbermatmiste (viimati 1975) tulemusena maetud 23 punaarmeelast, kellede nimed on ka ausambale jäädvustatud. Osad nimed on küll veel vaid osaliselt nähtavad. Mälestussambal on tekst: „IGAVENE AU KANGELASTELE, KES ON LANGENUD LAHINGUIS MEIE KODUMAA VABADUSE JA SÕLTUMATUSE EEST 1941-1945”. Tekst on ka vene keeles.

Kotli tüüpprojekti järgi valmistatud monument avati 1951 ja see asub Tapa linna servas, Paide mnt ääres.

Uhtna

Uhtna mõisa pargis asuv vennashaud rajati 1947-1955. Siis maeti siia ümber Kaarli sõjavangide laagris ja ümbruskonnas 1941. aastal hukkunud punaarmeelased. Täpne maetute arv ei ole teada. Monumendi ees on mälestustahvel hukkunud seersandile. Kotli tüüpprojekti järgi valmistatud monumendil on tekst: „IGAVENE AU KANGELASTELE, KES LANGESID VÕITLUSES NÕUKOGUDE KODUMAA EEST FAŠISTLIKE HORDIDE VASTU 1941-1944”.

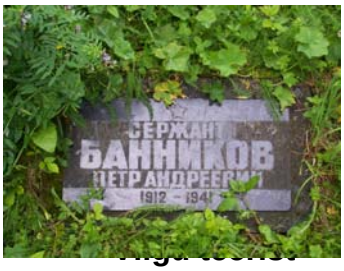

1941. aasta suvel toimunud taganemislahingutes sai siin surma mitmeid punaarmeelasi. Saksa okupatsiooni esimestel päevadel kästi kohalikel elanikel hukkunud maha matta.
1967 avatud mälestuskivi tahvlil oli kirjas, et siia on maetud mitmed tundmatud võitlejad. Hilisemad uurimised on kinnitanud, et siia maeti ikkagi ainult üks punaarmeelane. Nii avati 1985 uue plaadiga kivi, millel on tekst: „SIIN PUHKAB TUNDMATU NÕUKOGUDE SÕDUR, LANGENUD AUGUSTIS 1941”.
Mõned aastad tagasi tõsteti tee-ehituse käigus mälestuskivi oma esialgsest asukohast paarkümmend meetrit eemale.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1975.

Viru-Jaagupi

Siinse vennashaua ja monumendiga seonduvad andmed on väga segased. Kindlalt on vennashauda ümbermaetud:

- miilitsavolinik Leonhard Tammur, kes hukkus juulis 1941 võitluses metsavendadega;
- metsavendade poolt augustis 1944 hukatud Tudu kooli pioneerijuht Vaike Allikvee, kommunistlik noor Helmut Allikvee, pioneerid Mauno ja Ants Allikvee.

Enam-vähem kindlalt on siia maetud ka 1944. aastal 2 allatulistatud lendurit.
ENSV Sõjakomissariaadi andmeil on siia maetud hoopis 31 isikut. Ümbermatmised toimusid lähedalasuvatest küladest aastal 1948.

Ka Kotli tüüpprojekti järgi valmistatud monumendi avamise aastaarvud on erinevad. Pakutud on nii 1947., 1949. ja ka 1950. aastat. Praegusel monumendil on tekst: „IGAVENE AU KANGELASTELE, KES LANGESID VÕITLUSES NÕUKOGUDE KODUMAA EEST FAŠISTLIKE HORDIDE VASTU 1941-1944”. Mälestusmärgi ees on neli nimetahvlit Allikveedele.

Vennashaud ja monument on aja jooksul mitmel korral muutunud.

- Algselt oli ainult monument.
- Monumendi allosasse pandi lisatahvel: „SIIA VENNASKALMISTULE ON MAETUD RAKVERE RAJOONI ESIMESED KOMMUNISTLIKUD NOORED JA PIONEERID, KES MÕRVATI FAŠISTIDE POOLT".
- 1969 lisati nimetahvel Tammurile.
- 1978 lisati nimetahvlid Allikveedele.
- Millegipärast on Tammuri nimeplaat eemaldatud ja Allikveede nimetahvlid on ümberpaigutatud nii, et enam ei olegi aru saada, et keskel oli kunagi Tammuri nimeplaat. Monumendi küljest on eemaldatud ka pioneeride tahvel.

H. Joonuks. – SA Virumaa Muuseumid kogu, 1971.

H. Joonuks. – SA Virumaa Muuseumid kogu, 1978.

Viru-Nigula

Viru-Nigula kalmistul asuvasse vennashauda on maetud umbes 70 langenut. Neist 14 nimed on teada ja need on jäädvustatud nimetahvlitele.

1958 püstitatud monumendil on tekst: „SUURE ISAMAASÕJA LAHINGUIS LANGENUD NÕUKOGUDE ARMEE VÕITLEJATELE JA PARTISANIDELE 1941 -1945". Tekst on ka vene keeles.

Võsu

Vennashauda on ümbermatmiste käigus maetud 2 1941-1943 mere poolt välja uhutud madrust ja üks 1941 hukkunud punaväelane ja kolm metsavendade ohvriks langenud kohalikku parteiaktivisti.

Kotli tüüpprojekti järgi valmistatud monument avati 1950 või 1951. Monumendil on tekst: „IGAVENE AU PUNALIPULISE BALTIMERE LAEVASTIKU MADRUSTELE JA NÕUKOGUDE AKTIVISTIDELE, KES LANGESID VÕITLUSES FAŠISTLIKE RÖÖV-VALLUTAJATE VASTU 1941.A.".

L. Pajos. – SA Virumaa Muuseumid kogu, 50-ndate lõpp.

Terroriohvrite ümbermatmine Võsul

19. oktoobril k. a. toimus Võsul terroriohvrite ümbermatmine vennaskalmistule, millest võttis ümberkaudne rahvas rohkearvuliselt osa. Leinarongkäiguga, mis algas rahvamaja juurest, ühinesid kõikide asutiste teenistujad ja kooliõpilased. Matusetalitus algas Palmse valla täitevkomitee esimehe sm. Neeme sütitava kõnega, millele järgnesid järelhüüded asutiste esindajatelt. Leinamarsi helide saatel paigutati vennaskalmistule seitse fašistliku terrori ohvrit, kellede kalmukünkad kattusid rohkete pärgadega.

J. M.

Artiklis on millegipärast juttu seitsmest maetust. Viru Sõna 22.10.1947

Väike-Maarja

Hauaplats asub Väike-Maarja vanal kalmistul. Kuna mälestusmärgil on aastaarvud 1941-1945, siis on monument pühendatud eelkõige nendel aastatel hukkunutele, kes on siia maetud. Nendeks on nii 1941.a metsavendade ohvriks langenud kohalikud elanikud ja ka 1941. ja 1944.a siinses ümbruses hukkunud punaväelased.

Hiljem on siia maetud ka metsavendade poolt 1949.a viis hukatut: kohalikus passilauas töötanud 18-aastane Salme Entson, tema 11-aastane õde, ema ja isa, samuti Entsonite elukohaks olnud maja omanik. 1951.a maeti siia lisaks üks parteitöötaja.

Algsel monumendil ei olnudki mingit teksti.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1971.

Praegune monument püstitati hauale 1974.a autoriks Kalju Reitel. Monumendil on tekst: „EI UNUSTA, EI ANDESTA 1941- 1945”. Nimeplaadid on Entsonitele ja hiljem lisati ka alampolkovnik Globinile.

Suures Isamaasõjas hukkunud isikud

Aleksander Pajuste

Aleksander Pajuste töötas enne sõda Rakke kandis juhutöödel ja õppis Narvas partei õhtukoolis. Sõja ajal osales Eesti laskurkorpuses rühmaülemana. Peale demobiliseerimist suunati ta Paidesse taastama komsomoliorganisatsiooni. 1944.a novembris komsomolikoosolekult tulles, sattus ta metsavendade rünnaku alla ja hukkus. Mälestuskivi avati 1978. aastal.

H. Joonuks. – Muinsuskaitseameti arhiiv, 1982.

Alfred Stamm

Alfred Stamm (1903-1941) oli 1924.a 1. detsembri mässus osalemise eest vangis kuni 1933. aastani. Aastatel 1940-41 töötas ta EKP Virumaa Komitee I sekretärina. Ta hukkus lahingus 1941. aasta suvel.

Suure Isamaasõja võidu 30. aastapäeva puhul (1975) nimetati Rakveres Tallinna ja Komsomoli tänava nurgal asuv park Alfred Stamme nimeliseks ja sinna paigutati mälestuskivi. Tänasel päeval asub monument Roodeväljal, firma Raktoom territooriumil.

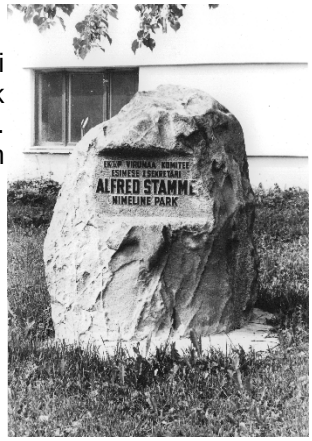

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1976.

ALFRED STAMME BARELJEEF RAKVERE 3. KESKKOOLIS

Rakvere 3. Keskkooli parteiorganisatsiooni ülesandel hakkasid pioneerid uurima Virumaa partei- ja komsomoliorganisatsiooni looja ning EKP Virumaa Komitee esimese I sekretäri elu ja revolutsioonilist tegevust. 1981. aasta aprillis anti selle töö eest 3. keskkooli pioneerimalevale Alfred Stamme nimi.

Nüüd on pioneeritoas aukoht maleva nimikangelase nurgal, kus on hoiul ka A. Stamme kohta kogutud materjal. Pioneerid astusid kirjavahetusse Stamme tuntnud inimestega, oma mälestusi on kirja pannud Vello Ranne, Alma Vaarmann, Alfred Valdsak. Noored leninlased hoiavad korras Stamme-nimelist parki, tavaks on saanud korraldada rühmadevahelisi Stamme mälestusvõistlusi. Virumaa parteiorganisatsiooni looja sünniaastapäeva aga tähistatakse alati piduliku malevakoondusega: uutele õpilastele seotakse siis kaela pioneerirätid ja tublimad saavad õiguse viia lilli A. Stamme mälestuskivi juurde.

Kolmapäeval, Alfred Stamme 80. sünniaastapäeval, avati Rakvere 3. Keskkooli vestibüülis A. Stamme mälestuse jäädvustamiseks tema bareljeef. Pioneerid olid piduliku sündmuse puhul kutsunud külalisi. Bareljeefilt eemaldas katte EKP Rakvere Rajoonikomitee propaganda- ja agitatsiooniosakonna juhataja Jüri Vanajuur. Õppealajuhataja Ilma Kurris meenutas Alfred Stamme kui revolutsioonivõitlejat ja südamlikku inimest, kellelt kooli kommunistlikel noortel ja pioneeridel on mõndagi õppida.

Aulas kõlasid raportid ja kanti sisse malevalipp. Vanempioneerijuht Marika Võidula luges Alfred Stamme võitlusteele pühendatud malevakoonduse avatuks. Kolmanda klassi tublimaile oktoobrilastele saabus oodatud hetk — nad võeti pioneeriorganisatsiooni vastu maleva nimikangelase sünniaastapäeval. Alfred Stammest rääkis pioneeridele pikemalt Rakvere muuseumi teadustöötaja Helle Oll.

Helgi PAJO

Punane Täht, 23.04.1983

Rakveres asus veel teinegi Stammele pühendatud monument – pronksist bareljeef Rakvere 3. Keskkoolis (praeguses Rakvere Reaalgümnaasiumis). Kaheksakümnendate aastate lõpus bareljeef eemaldati ja hiljem kasutati seda Rakvere Vabadussõja monumendi pronksist osa taastamisel. Fotot bareljeefist ei õnnestunud leida.

Bareljeefi kunagine asukoht.

Pioneerijuhid Linda Küngas, Karl Tislar, Vaike Allikvee

- Pioneerijuht **Linda Küngasele** oli mälestustahvel Põlula koolimaja seinal. Tahvel pandi 1972. aastal ja eemaldati 90-ndate alguses.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1976.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1976.

- Pioneerijuht **Karl Tislarile** oli mälestustahvel Kohala koolimaja seinal. Tahvel pandi 1972. aastal ja eemaldati 90-ndate alguses.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1976.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1976.

- Pioneerijuht **Vaike Allikveele** oli mälestustahvel Tudu koolimaja seinal. Tahvel pandi kuuekümnendate aastate alguses ja eemaldati 90-ndate alguses.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1976.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1976.

Vaike Allikvee on maetud Viru-Jaagupi vennashauda.

Hans Kuriks ja Johannes Täks

Roela lähedal Puka metsas asub kõrvuti kaks mälestuskivi:

- 1965. aastal avati mälestuskivi siin 1941.a. metsavendade poolt hukatud Kulina Algkooli direktorile Hans Kuriksile.
- 1987. aastal avati sealsamas uus mälestuskivi, kus on peal kahe mehe nimed: Hans Kuriks ja Vinni sovhoosi direktor Johannes Täks. Tegelikult langes ka Täks samal päeval ja samas kohas metsavendade ohvriks kus Kuriks, aga teda siinkandis ei tuntud. Nii maeti ta algselt tundmatuna.

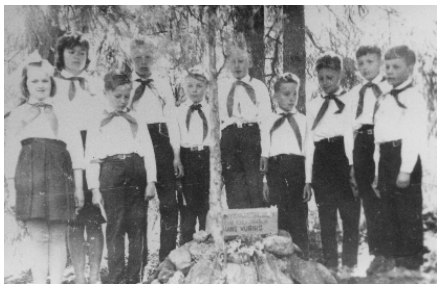

Pioneerid Kuriksi mälestustahvli juures. - Vinni NST arhiiv.

Kutse uue kivi avamisele. - Vinni NST arhiiv.

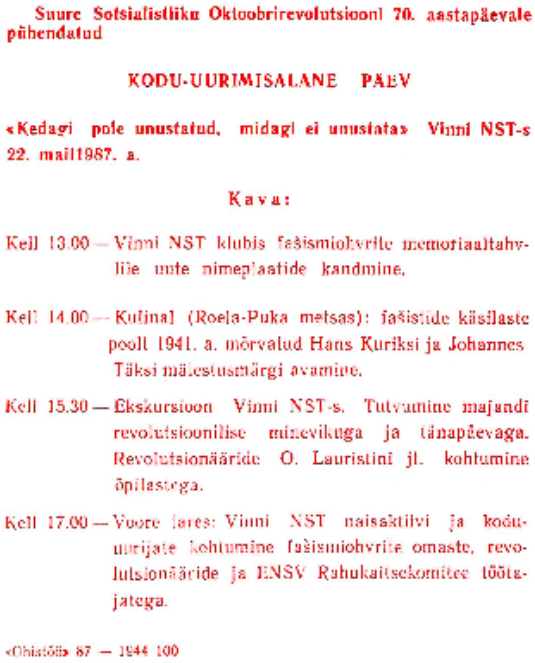

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 70. aastapäevale pühendatud

KODU-UURIMISALANE PÄEV

«Kedagi pole unustatud, midagi ei unustata» Vinni NST-s 22. mail 1987. a.

Kava:

Kell 13.00 — Vinni NST klubis fašismiohvrite memoriaaltahvliile uute nimeplaatide kandmine.

Kell 14.00 — Kulina1 (Roela-Puka metsas): fašistide käsilaste poolt 1941. a. mõrvatud Hans Kuriksi ja Johannes Täksi mälestusmärgi avamine.

Kell 15.30 — Ekskursioon Vinni NST-s. Tutvumine majandi revolutsioonilise minevikuga ja tänapäevaga. Revolutsionääride O. Lauristini jt. kohtumine õpilastega.

Kell 17.00 — Vuore lares: Vinni NST naisaktiivi ja koduuurijate kohtumine fašismiohvrite omaste, revolutsionääride ja ENSV Rahukaitsekomitee töötajatega.

«Ühistöö» 87 — 1944 100

Perekond Lokotarid

Lokotaride talus Toomiku külas peatusid 1944. aastal partisanid. 9. juunil toimunud haarangu käigus hukkusid kaks partisani, taluperemees ja –perenaine. 1949. aastal tapsid metsavennad peretütar Leida, kes oli Viru-Nigula üks esimesi kommunistlike noori ja pioneerijuht. Ühtlasi põletati ka taluhooned.

Jäneda fašismiohvrid

Kaheksakümnendate aastate lõpus pandi mälestuskivi sõjas hukkunud Jäneda kandist pärit inimestele.

Mälestusstendid

Monumentide nimistusse mahuvad ka mõned stendid, mis olid samuti pühendatud Suures Isamaasõjas hukkunutele.

- **Kadrina kooli juhid**

Kadrina Keskkooli vana maja koridoris oli mälestustahvel kooli endistele õpetajatele ja kooli juhtidele.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv.1975.

- **Rakvere Gümnaasiumi õppurid**

Mälestustahvel avati kooli 60. juubelil 1972.a. Siin nimetatud Nurkse ja Eenmaa olid kooli vilistlased (lõpetasid vastavalt 1940 ja 1941). Olev tõenäoliselt kunagi õppis koolis, kuid ei lõpetanud. Tahvel eemaldati 1992. aastal ja on paigutatud kooli laoruumi.

Rakvere Gümnaasiumi arhiiv.

Mälestustahvel laos.

Mälestustahvli kunagine asukoht.

- **Vinni valla fašismiohvrid**

Esimesed neli vaskplaati fašismiohvrite nimedega kinnitati Vinni NST klubis mälestustahvlile 1984.a. Täiendavalt avati nimeplaate mais 1985 ja ka hiljem. Stend hävines 90-ndate alguses.

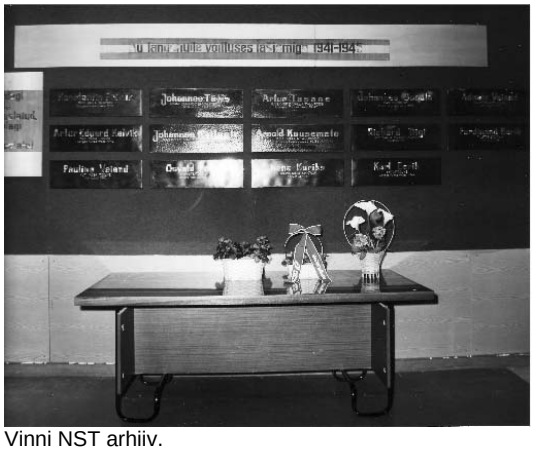
Vinni NST arhiiv.

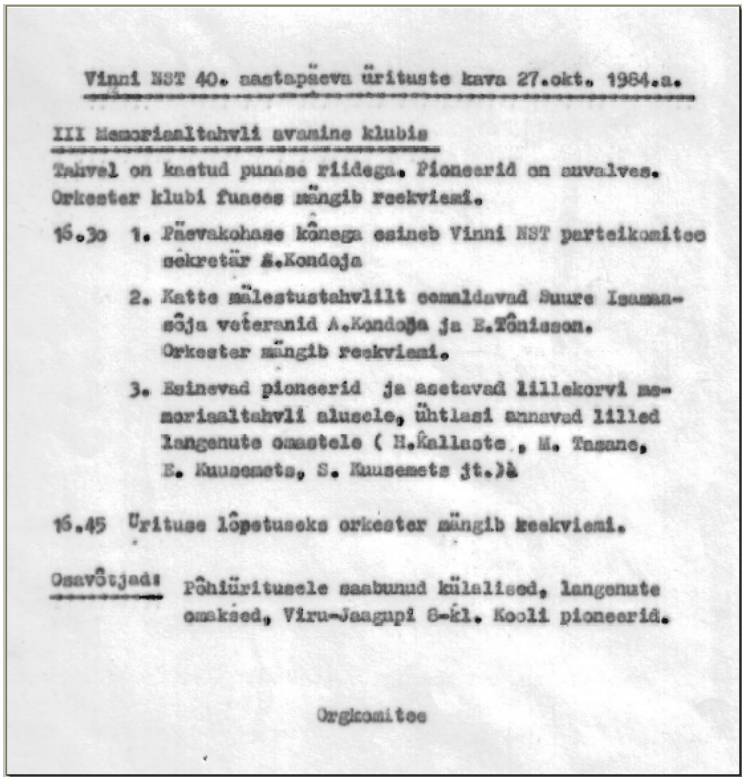

Vinni NST 40. aastapäeva ürituste kava 27.okt. 1984.a.

III Memoriaaltahvli avamine klubis

Tahvel on kaetud punase riidega. Pioneerid on auvalves. Orkester klubi funees mängib reekviemi.

16.30 1. Päevakohase kõnega esineb Vinni NST parteikomitee sekretär Ä.Kondoja

2. Katte mälestustahvlilt eemaldavad Suure Isamaasõja veteranid A.Kondoja ja E.Tõnisson. Orkester mängib reekviemi.

3. Esinevad pioneerid ja asetavad lillekorvi memoriaaltahvli aluseie, ühtlasi annavad lilled langenute omastele (H.Kallaste , M. Tasane, E. Kuusemets, S. Kuusemets jt.)à

16.45 Ürituse lõpetuseks orkester mängib reekviemi.

Osavõtjad: Põhiürituseie saabunud külalised, langenute omaksed, Viru-Jaagupi 8-kl. Kooli pioneerid.

Orgkomitee

Vinni NST arhiiv.

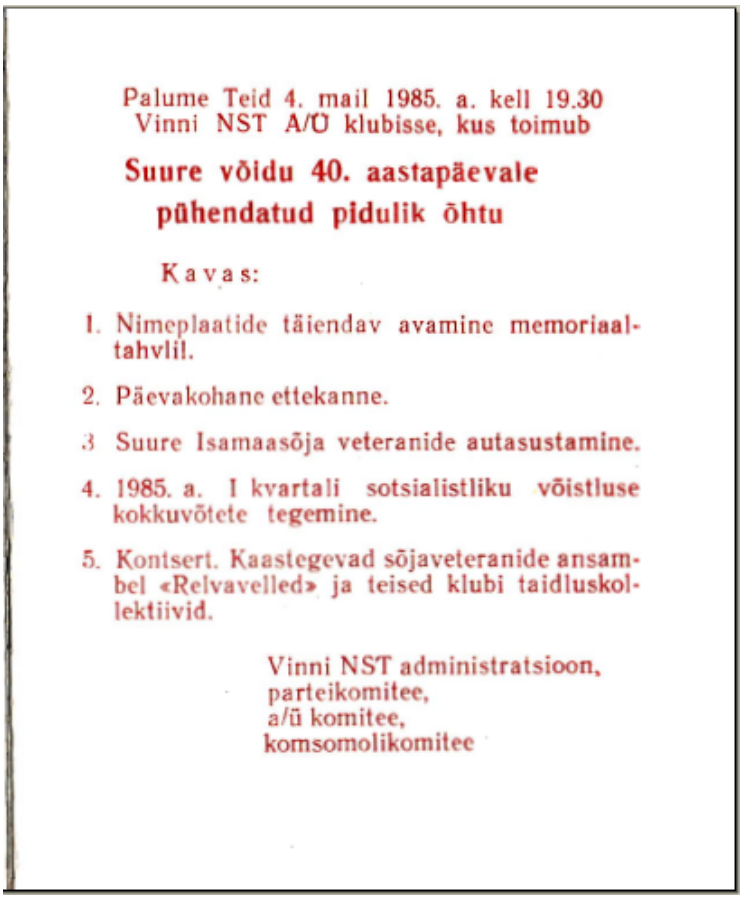

Palume Teid 4. mail 1985. a. kell 19.30
Vinni NST A/Ü klubisse, kus toimub

Suure võidu 40. aastapäevale pühendatud pidulik õhtu

Kavas:

1. Nimeplaatide täiendav avamine memoriaaltahvlil.
2. Päevakohane ettekanne.
3. Suure Isamaasõja veteranide autasustamine.
4. 1985. a. I kvartali sotsialistliku võistluse kokkuvõtete tegemine.
5. Kontsert. Kaastegevad sõjaveteranide ansambel «Relvavelled» ja teised klubi taidluskollektiivid.

Vinni NST administratsioon,
parteikomitee,
a/ü komitee,
komsomolikomitee

Vinni NST arhiiv.

Mälestustahvlid hoonetel

Varangu kolhoosidevaheline hüdroelektrijaam

Olemasolevad elektrisüsteemid said Suure Isamaasõja ajal suuri purustusi. Nii tuli maapiirkondade elektriga varustamiseks hakata otsima uusi võimalusi. Lahenduseks olid väikesed hüdro- (HEJ) ja soojuselektrijaamad, mida sai (vähemalt teoreetiliselt) rajada:

1. väikeste kulutustega (sh riigi poolt soodsad laenud elektriühistutele),
2. peamiselt ühiskondliku töö korras (ühistu liikmed, komsomoli jt noorteorganisatsioonide, kohalike organite ja tööstusettevõtete šeflusabi),
3. väheste asjatundjate järelvalvel (abiks riiklik trust Maaelekter: ehituse projektid, eelarve, ehitustööde tehniline juhendamine, seadmete monteerimine, materjalide hankimine.).

1946 alustati ettevalmistusi Karulõpe külasse, Selja jõele Varangu HEJ ehitamiseks. Vanasti asus siin vesiveski. Paraku paberil planeerimisest kaugemale ei jõutud. Ebaedu põhjuseid oli mitmeid: kartused, et kõigile elektriühistus osalejatele ei jätku ikkagi elektrit, et pole kusagilt võtta vaba (tasuta) tööjõudu, et on suur puudus töövahenditest ja ehitusmaterjalidest.

10. juulil 1947 toimus Haljala külanõukogu komsomolikoosolek, kus otsustati (eeskujuks Leevaku HEJ ehitajad) aktiivselt osaleda Varangu HEJ ehitusel. Tööd korraldava staabi juhiks valiti ELKNÜ Virumaa komitee instruktor sm Valvi Jõe.

11. juulil alustaski tööd üle 20 noore. Esimeseks ülesandeks oli 130m pikkuse kanali laiendamine-süvendamine.

Lööktööga liitusid ka teiste valdade komsomolikomiteed ja (tolle aja kõnepruugis) organiseerimata noored, samuti mitmete koolide õpilased ja asutuste töötajad.

Töö kiirendamiseks kehtestati töönormid, peeti brigaadidevahelisi sotsialistlikke võistlusi, talguid. Töötulemustest oli juttu peaaegu igas ajalehes Viru Sõna ja Noorte Hääl.

Talgupäev Varangu külas

Haljala-Varangu, 29. juulil. (Meie erikorrespondendilt). Varangu hüdroelektrijaama ehitamisel on kujunemas traditsiooniks Noorte staabi poolt korraldatavad puhkepäevased talgud. Järjekordsed talgud ligi 70 osavõtjaga toimusid 27. juulil.

Talguliste hulgas võis näha hüdroelektrijaama esimesi pioneere, nagu kommunistlik noor Linda Lukk, maanoored Silvi Pärgmaa, Loida Juuro ja teisi. Kuid oli ka rohkesti esmakordselt tööle saabujaid.

Oli perekondi, kust tuldi välja peaaegu terves koosseisus. Sellistena võib eeskujuks seada Kiviloode perekonda, kust oli tööle saabunud isa Gustav koos tütre Helvi ja poja Väinoga. Talguliste peaülesandeks oli vee väljavoolu kanali rajamise jätkamine, mille tulemusena võib mõnekümne meetri ulatuses mullatöid pidada juba täielikult lõpetatuks. Selle töö teostamisel töötas eeskujulikemalt Haljala külanõukogu noore sekretäri Vaike Pärgma brigaad. Märkimisväärseid tulemusi saavutati ka noortele talgulistele appitulnud vanemate meeste poolt tammest tugipuude tahumisel.

Kõneldes talgulistest ei saa vaikides mööduda ka Viru noorte esimesest vahetusest ELKNÜ Avanduse vallakomitee sekretäri sm. Leida Lalliga eesotsas. Avanduse valla kommunistlikud noored Helga Kaasik ja Helgi Kullamäe, Undla noored Gustav Allart ja Elmar Tamm ning Küti valla kommunistlikud noored Rudolf Ein ja Karl Kivimeister olid oma tõsise töössse suhtumisega kõigile talgulistele eeskujuks. Mõnepäevase pideva töö tulemusena vagonettidel on noored õppinud neid juhtima päris meisterlikult, millega on viinud peaaegu miinimumini varem esinenud vagonettide rööpmeist väljajooksmise.

Nende päevase töö tulemusena tõusis tammi vall tunduvalt. Noorte tavaliseks tunnisaavutuseks on 6—7 vagoneti liiva kohaletoimetamine kummalgi raudteel.

Talgupäeva lõpul saabus kohale 10-liikmeline Undla valla noorte grupp, kelle sooviks oli kaasa aidata talgute õnnestumisele. Transpordi tõttu hilinenud Undla noored otsustasid oma võla tasuda, milleks jäädi kohale kaheks päevaks.

I. REIDI

Noorte Hääl, 30.07.1947.

Eestimaa Leninliku Kommunistliku Noorsoo Ühingu Keskkomitee

AUDIPLOM

AUTASUSTADA

ELKNÜ Haljala valla kommunistliku noore

Sm. KAEV MIRALDA HAPALDI tr.

Eriline eleltrifitseerimisel Ulesnäidatud initsiatiivi ja edaka töö eest

13. juulil 1947 / A.Meri /

Kõige nooremale töölisele, vaid 14-aastasele, Miralda Kaev'ule anti aukiri. - Haljala muuseumi kogu.

Hästi palju oli käsitsi tööd. Kunda tsemenditehasest saadud vanade raudteerelsside ja vagonettidega ning kohapeal valmistatud kanderaamidega sai osaliselt tööd kergendada.

I. Reidi. - Noorte Hääl, 7.08.1947.

16. augustiks oli enamik komsomolile määratud töid tehtud: kanal ja turbiini süvend kaevatud, tammi muldkeha kohale kantud, 24 m sild uude kohta tõstetud, Varangu-Haljala elektriliini tarbeks postid saetud ja laasitud.

Sügisel süvendati kanalit sapööride abil. Oktoobris paigaldati turbiin ja enne Suure Oktoobrirevolutsiooni 30. aastapäeva saadigi HEJ tööle. Elektrijaama 50kW võimsusest piisas 400 majapidamise valgustamiseks (elektrimootoreid kasutati veel vähe).

Artikleid Varangu HEJ ehitamisest ilmus hiljemgi.

10. 8. Vaiksoo

Kui Haljalas SÜTTIS VALGUS

1962. aasta talvel ilmus ajalehes Punane Täht pikk järjejutt.

Mälestustahvel avati komsomoli 50. aastapäeval, 29.10.1968, Õitsengu ja Haljala kolhoosi kommunistlike noorte poolt. Arvatavasti kadus seegi mälestustahvel 90-ndate alguses.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1976.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1976.

Hoone on aastaid seisnud kasutuseta, kuigi vähemalt seitsmekümnendatel olid majas korterid.

Hoone esikülg.

Elektrijaamaaegne seadeldis.

Kokku ehitati Eestis 1946-1950 14 hüdroelektrijaama koguvõimsusega ca 580kW, mis moodustas üldisest elektritoodangust tegelikult väikese osa.

Uue Elu kolhoos

2. aprill 1948 oli Virumaa põllumajanduses pöördeline päev – Aburis asutati Uue Elu kolhoos (ametlikult oli tegu artelliga). Kuigi esmapilgul oli tegemist stalinliku propaganda tulemusena, olid kohalikud rikkamad taluperemehed aru saanud, et ega kolhoosi asutamisest niikuinii ei pääse. Kolhoosi üks asutajaid, sõjainvaliid Eero Langemets, oli sõja ajal Venemaal ja Kirgiisias ja nägi sealsete kolhooside viletsat olukorda. Nii otsustatigi kohe asjaga algust teha, enne kui repressioonid inimesed hävitavad ja/või riiklikud koormised talupidamised laostavad ehk „parem ikka kolhoosi astuda püksid jalas, kui ilma püksata".

Kolhoosi algne vara koosnes 230 hektarist maast (sellest 163 ha põllumaad), 15 hobusest, 20 lehmast ja 10 noorloomast.

Uus kolhoos andis edaspidi kohalikule ja ka riiklikele ajalehtedele mitmekülgset materjali, millest artikleid kirjutada. Pidi ju esimene olema kõigile eeskujuks ja näitama, kui hea ja kasulik on kolhoos.

- Ilmusid põhjalikud ülevaated kolhoosi asutamisest, ka mitmel leheküljel põhikiri.

Põllumajandusliku artelli „Uus elu" põhikiri, registreeritud 13. aprillil 1948. a. nr. 13
Maakonna täitevkomitee esimees J. Suija
Maakonna põllumajandusosakonna juhataja J. Sakna

Eesti NSV Viru maakonna Vao valla Aburi küla põllumajandusliku artelli „Uus elu"

PÕHIKIRI

(Vastu võetud kolhoosnikute üldkoosolekul 2. aprillil 1948. a.)

Viru Sõna, 20.04.1948

- Jutud loomakasvatuse ja heinateo edukast arendamisest.

Kõrgetoodangulises tõukarjas peitub meie kolhoosi tulevik

Viru Sõna, 19.06.1948

Kolhoos „Uus Elu" niidab põldheina

Ühinedes kollektiivseks majapidamiseks, korrastasid põllumajandusliku artelli «Uus Elu» liikmed juba varakult heinaniitjad ja loorehad, et alustada heinatöid õigeaegselt. Juunikuu lõpul rakendati põldheina koristamisele neli heinaniitjat ja kuus loorehа. Nüüd on kolhoosnike Rudolf Langemetsa, Aksel Jaaguri, Karl Kreegi ja teiste ühistöö tulemusena niidetud 10 hektaari suuruselt maa-alalt kõrgeväärtuslikku põldheina, millest enamik on asetatud kärbistele kuivama.

H. Sõmer.

Viru Sõna, 6.07.1948

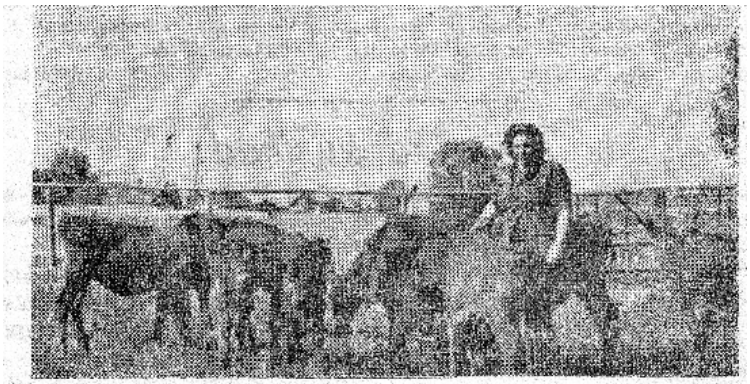

Vao valla kolhoos «Uus Elu» omab praegu 34-pealise karja, millest lüpsilehmi 14. Käesoleval aastal kasvatab kolhoos üles 10 vasikat.
Pildil: Karja brigadiir Linda Kreek karjakoplis vasikaid jootmas.

Viru Sõna, 12.08.1948

- Viljakülvi ja koristusega seonduv.

Kolhoos „Uus Elu" on viljakoristustöödeks valmis

Viru Sõna, 29.07.1948

- Abilisi oli palju ja nemadki pääsesid pildile.

Voldemar Nurkse sõitis töökohale

Rakvere masina-traktorijaama eesrindlik traktorist Voldemar Nurkse asub tänavu viljapeksul teenindama Vao valla kolhoosi «Uus Elu».

Viljapeksutööde kiiremaks teostamiseks ühines sm. Nurkse «Viru Sõna» poolt organiseeritud sotsialistliku võistlusega viljapeksutöödel. Vastates Undla masina-elektriühistu noortraktoristi Endel Elhi üleskutsele, võttis ta endale rea konkreetseid kohustusi.

Et olla võistluseks varakult valmis, varus sm. Nurkse endale esialgseteks töödeks küllaldaselt kütte- ja määrdeõlisid ning sõitis 4. augustil töökohale. Viljapeksutöödeni jäävat aega kasutab sm. Nurkse kohapeal töötamisvõimalustega põhjalikuks tutvunemiseks.

E. Luugus.

Viru Sõna, 5.08.1948

Virumaa Tööstuskombinaadi ja Virumaa TKML töötajad, kes abistavad kolhoosi «Uus Elu» viljapeksmisel, koos kolhoosnikutega rõõmsatujuliselt tööle sammumas. Keskel kolhoosi esimees sm. Kadarpik.

Foto: E. Järve — ETA.

Viru Sõna, 5.08.1948

- jne jne ehk kolhoosi igapäevane elu.

Virumaa Vao valla Pandivere külanõukogus asuva kolhoos «Uus Elu» tallimees H. Mühibaum, kes hoolitseb eeskujulikult kolhoosi hobuste eest, kasutab aega, mil hobused põllutöödel, hoburiistade parandamiseks ja korrastamiseks.

Foto E. Järve — ETA.

Viru Sõna, 25.5.1948

VILJAVARUMISE EESRINDLASTE MAAKONDLIK

AUTAHVEL

Virumaa Töörahva Saadikute Nõukogu ja Eestimaa K(b)P Virumaa Komitee kannavad maakonditähule autahvlile riikliku viljamüüginormi, seemnelaenu ja naturaaltöölaenude täitmise eest:

1. KOLHOOS „UUS TEE",
kus viljavarumise aastaplaan täideti 31. augustiks.
Kolhoosi esimees sm. Elias.

2. KOLHOOS „UUS ELU",
kus viljavarumise aastaplaan täideti 31. augustiks.
Kolhoosi esimees sm. Kadarpik.

3. KOLHOOS „OLEV",
kus viljavarumise aastaplaan täideti 31. augustiks.
Kolhoosi esimees sm Inno.

4. KOLHOOS „1. MAI",
kus viljavarumise aastaplaan täideti 6. septembriks.
Kolhoosi esimees sm. Lagenurm.

Viru Sõna, 7.09.1948

Edasistel aastatel kolhoos ühines mitmete teiste väikeste kolhoosidega. Mälestustahvel avati Väike-Maarja kolhoosi 30. juubeliaastapäeva eel 18. märtsil 1978.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1986.

Virumaa tööliskeskus

Rakvere teatri kõrval ja Kreutzwaldi monumendi vastas on maja, millel 19.06.1965 avati mälestustahvel. Arvatavasti 90-ndate algul eemaldati mälestustahvel.

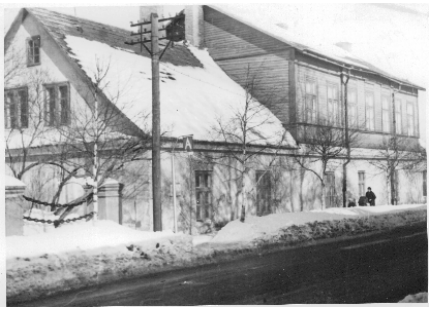

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1976. H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1976.

Teater on hoonet palju ümber ehitanud.

EKP ja ELKNÜ Virumaa komiteed

Endise Rakvere kino Ilo kõrval, majas, kus asus varasemalt ka trükikoda ja maakonnaajalehe toimetus, avati 28. oktoobril 1968 mälestustahvel. Tekst: „SELLES MAJAS ASUSID 1940.A EKP JA ELKNÜ VIRUMAA KOMITEED". Tekst on ka vene keeles. Arvatavasti 90-ndate algul eemaldati seegi mälestustahvel.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1971. H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1971.

Muud punamonumendid

Rakvere kahur

1975.a avati Rakvere vene kooli ees kahuriga monument. Üritus oli seotud Suures Isamaasõjas saavutatud võidu 30. aastapäevaga. Tahvlitel on eesti ja vene keeles tekst: „RAKVERE VABASTATI 20. SEPTEMBRIL 1944 LENINGRADI RINDE VÄGEDE POOLT". Linnas asunud sõjaväeosa komandöri sõnul oli kahur ka siinses sõjategevuses osalenud.

H. Joonuks. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1975.

Monument eemaldati 90-ndatel aastatel. Nüüd asub kahur juba mitu aastat Harjumaal Lagedil, Eesti Vabadusvõitluse Muuseumis.

Sauevälja lahingupaik

Siin toimus 21.09.1944 Eesti laskurkorpuse viimane suurem lahing (rohkem tuntud Porkuni lahinguna) Eesti mandriosas.
1965 avati Sauevälja küla juures, lahingu ajal punaväe staabikohas, mälestuskivi. Lahingus langenud on maetud ümbruskonnas mitmesse ühishauda (nõukogude poolel sõdinud Loksa vennashauda).
1992.a asendati kivil mälestusplaat.

H. Joonuks. -1976, SA Virumaa Muuseumid kogu.

H. Joonuks. - 1970, Muinsuskaitseameti arhiiv.

Väike-Maarja „Sõduri ema"("Lahkumine")

1979. a avati Väike-Maarja keskväljakul skulptor Kalju Reiteli monumentaalskulptuur „Sõduri ema", mis kujutab ema, kes saadab oma poega Suurde Isamaasõtta. Aastal 1992 paigutati monument ümber asula vanale kalmistule ja sellele anti uus nimi - „Lahkumine".

H. Kõlar. - Muinsuskaitseameti arhiiv, 1985.

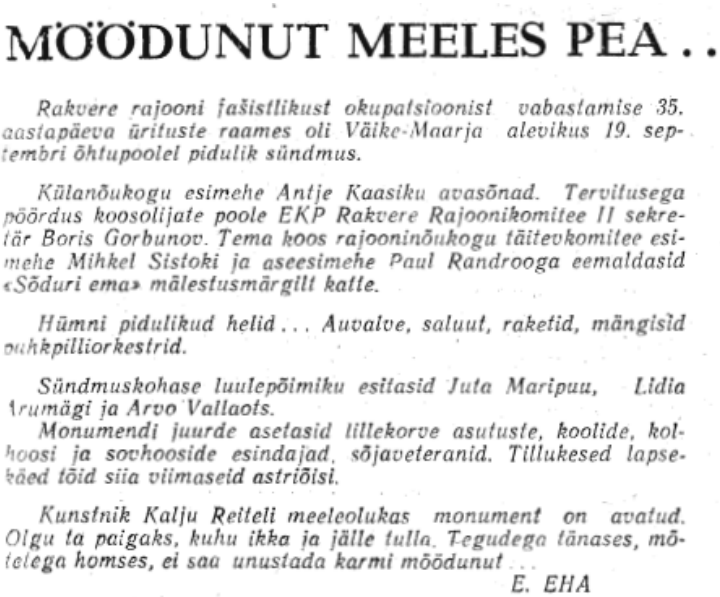

MÖÖDUNUT MEELES PEA . .

Rakvere rajooni fašistlikust okupatsioonist vabastamise 35. aastapäeva ürituste raames oli Väike-Maarja alevikus 19. septembri õhtupoolel pidulik sündmus.

Külanõukogu esimehe Antje Kaasiku avasõnad. Tervitusega pöördus koosolijate poole EKP Rakvere Rajoonikomitee II sekretär Boris Gorbunov. Tema koos rajooninõukogu täitevkomitee esimehe Mihkel Sistoki ja aseesimehe Paul Randrooga eemaldasid «Sõduri ema» mälestusmärgilt katte.

Hümni pidulikud helid . . . Auvalve, saluut, raketid, mängisid puhkpilliorkestrid.

Sündmuskohase luulepõimiku esitasid Juta Maripuu, Lidia Arumägi ja Arvo Vallaots.

Monumendi juurde asetasid lillekorve asutuste, koolide, kolhoosi ja sovhooside esindajad, sõjaveteranid. Tillukesed lapsekäed tõid siia viimaseid astriõisi.

Kunstnik Kalju Reiteli meeleolukas monument on avatud. Olgu ta paigaks, kuhu ikka ja jälle tulla. Tegudega tänases, mõtetega homses, ei saa unustada karmi möödunut . . .

E. EHA

Punane Täht, 22.09.1979.

Moe lennukatastroof

Moel asub monument suurimale Eestis juhtunud lennuõnnetusele: 19.04.1977 sõitis siin sõjaväelennuk AN-24 katlamaja korstnasse. Hukkusid kõik lennuki pardal viibinud 21 Nõukogude armee lennuväeohvitseri. Õnnetuse põhjuseid oli mitu: lumetorm, lennukijuhtimise ohutusnõuete rikkumine, korstnal punaste hoiatustulede puudumine jne. Tolleaegses ajakirjanduses ei ilmunud juhtunust sõnagi, kuid rahva seas levis jutt õnnetusest kiiresti.

Dmitry.A. Mottl. An-24. - Wikipedia,

Lembit Pärn

Lembit Pärn (1903-1974) oli Venemaalt eesti külast pärit sõjaväelane, kindralleitnant. Eelkõige on ta tuntud Eesti laskurkorpuse komandörina (1942-1945). Tegelikult on ta töötanud ka õppejõuna ja teadurina kõrgemates sõjalistes õppeasutustes ja peale sõda ka ENSV relvajõudude ministri ja sõjakomissarina.

Lembit Pärna nime kandis Vohnjas asunud kolhoos, kuigi selle mehega ei ole siin tegelikult mingit seost. Vohnja mõisa ette parki püstitati Pärna monument 1983.aastal.

Monumendi avamine. - Vohnja raamatukogu.

Monument eemaldati 2004 ja viidi Tartumaale Vara valda. Vohna kooli seinal on stend monumendi mahavõtmise selgitustega. Lembit Pärnale oli Vohnjas veel teinegi mälestusmärk - metallist bareljeef koolimaja saalis.

Nigol Andresen

Andresen oli juba kolmekümnendatel aastatel tuntud vasakpoolsete vaadete propageerijana. Nõukogude võimu kehtestamisel 1940.a sai temast J. Varese valitsuse välisminister. Hiljem täitis ta ka haridusministri ülesandeid, oli ENSV ja NSVL ülemnõukogu saadik, aga ka õpetaja ja õppejõud, tõlkis ja toimetas Marxi ja Engelsi töid, tegutses kirjandusteadlase ja –kriitikuna. Viiekümnendate alguses viibis vangilaagris.

Haljala lähedal Avido (nimetatud ka Aviidu) külas asub 1988.a avatud mälestuskivi, mille on tekst: „AVIDO KÜLA NÕMME TALUS SÜNDIS 2. OKT 1899 ÜHISKONNATEGELANE JA KIRJANDUSTEADLANE NIGOL ANDRESEN (1899-1985)".

Stalin

Kui Stalini ajal teede äärde pandud pioneeride ja sportlaste kipskujudest on nii mõnedki meist kuulnud, siis Stalini monumendi olemasolust Lääne-Virumaal kuulevad küll paljud läänevirulased arvatavasti esmakordselt. Tegelikult oli vähemalt üks Stalini kuju täiesti olemas ja see asus Viru-Jaagupis, kohaliku teehooldusettevõtte kontori ees.

Mitme meetri kõrgune kuju võeti maha viiekümnendate lõpus või kuuekümnendate alguses, purustati ja saadud kivitükke kasutati kohaliku tee remondiks.

Erakogu.

Erakogu.

Nõukogude armee sõjaväeosades asunud monumendid

Selliste monumentide kohta peab ausalt tunnistama, et nende tegelik arv, täpsed asukohad, kellele/millele pühendatud, millal püstitati ja mis neist peale sõjaväeosade lahkumist 90-ndate alguses sai, on kõik väga umbmäärane.

Mõned neist on teada: näiteks Rakveres Leninile ja Tapal insenervägede kindralile Karbõševile püstitatud monument, samuti Tapal asunud kosmonautikateemaline ausammas.

Lenin

Kui paljudes linnades olid Lenini monumendid kesklinna käidavamates kohtades, siis Rakveres asus Lenini monument sõjaväeosas. Arvatavasti enamik linlasi ei teadnudki sellise monumendi olemasolust.

A. Seidelberg. - Viru Sõna, 31.07.1993

M. Eelmäe. - Viru Sõna, 16.08.1994

Tapa kosmonautika

Tapa endise lennuväepolgu kasarmute juures asus kosmonautikateemaline monument.

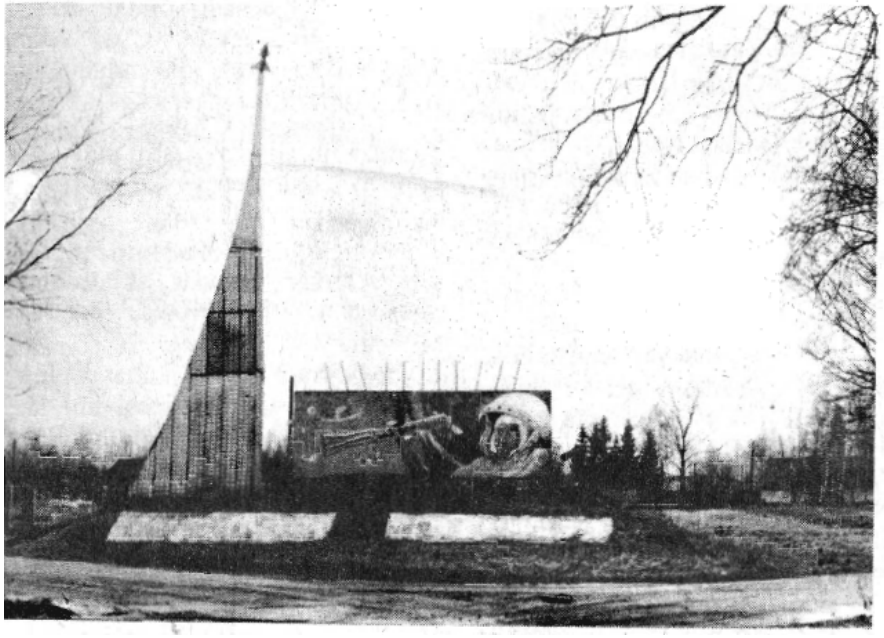

A. Seidelberg. - Viru Sõna, 13.04.1993.

Ei tea, kas selle mälestussamba jalamile eilse kosmonautikapäeva puhul lilli ka viidi?

Sammast ennast ei käinud Avo Seidelberg pildistamas mitte Venemaal, vaid hoopis Tapal, endise lennuväepolgu kasarmute juures.

Ilmselt ei ole selle „šedöövri“ valmistamisel vaske ja muid väärt metalle kasutatud.

Ta seisab ikka veel.

Veel punamonumente
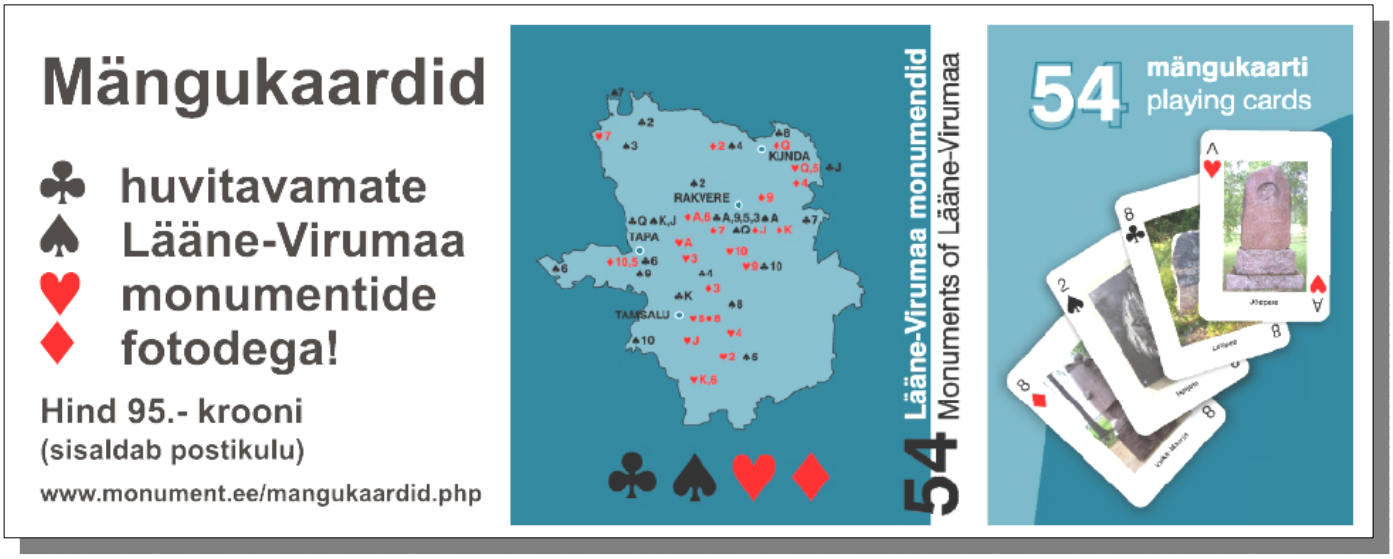
Rakvere teatris oli ELKNÜ teemaline ja EKP Rakvere rajoonikomitee hoones mälestustahvel hukkunud parteitöötajatele. Kahjuks mõlema mälestustahvli kohta ei õnnestunud täpsemat infot ja fotosid leida.